

Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
beraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal
veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
eraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal

Na de verkiezingen

veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil Li
aal Reveil Liberaal Reveil Liberaal Re

Het huisartsenprobleem

il Liberaal Reveil Liberaal Reveil Lib
raal Reveil Liberaal Reveil Liberaal R

Milieufatalisme ongefundeerd

Liberaal Reveil Liberaal Reveil Liber
Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil

INHOUDSOPGAVE

- Na de verkiezingen
Sammy van Tuyl
55
- Een politieke beurskrach? 'Problems are opportunities'
Hans van Baalen
57
- De tegencultuur en de ontkenning van waardenconflicten
Connie Aarsbergen
65
- Het huisartsenprobleem
Chiel Springer
71
- Onderzoek naar de werkelijke (fysieke) toestand van de wereld
Dick Thoenes
77
- Economische vrijheid in mondiaal perspectief
Hans Labohm
85

LIBERAAL REVEIL IS EEN UITGAVE VAN DE
PROF.MR. B.M. TELDERSSTICHTING

KERNREDACTIE
prof.dr. U. Rosenthal (voorzitter)
E.R.M. Balemans
mw. prof.dr. H.M. Dupuis
prof.dr. L.F.W. de Klerk
drs. M.G.K. Kreuger (eindredacteur)
drs. H.H.J. Labohm
drs. P.G.C. Van Schie
mr.drs. S.E. van Tuyl van Serooskerken

ALGEMENE REDACTIE
prof.mr.dr. P.B. Cliteur
drs. D.J.D. Dees
mw. drs. M. Molenaar
T.P. Monkhorst
mr. J.R. Schaafsma
dr. M. Visser
prof. H.J.L. Vonhoff
dr. T. Zwart

BESTUUR
prof.mr. M.C.B. Burkens
mw. W.P. Hubert-Hage
mr. H.E. Koning
drs. P.J.H.M. Luijten (secretaris)
drs. M. Rutte

REDACTIEADRES
Koninginnegracht 55a
2514 AE Den Haag
telefoon: 070-3631948; fax: 070-3631951
e-mail: LiberaalReveil@teldersstichting.nl

ABONNEMENTEN-ADMINISTRATIE
Koninginnegracht 55A
2514 AE Den Haag
telefoon: 070-3631948
fax: 070-3631951

ABONNEMENTEN
De abonnementsprijs (6 nrs) bedraagt € 25,00 per jaar.
Voor jongeren onder de 27 jaar is de prijs € 13,60.
Losse nummers kosten € 4,30.
Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij
het abonnement vóór 1 december bij
de abonnementenadministratie is opgezegd.

TECHNISCHE VERWERKING
mw. M. Günther

DRUK
Drukkerij Stimuka

ADVERTENTIETARIEVEN
Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar

De auteursrechten liggen bij de uitgever
ISSN 0167-0883

NA DE VERKIEZINGEN

SAMMY VAN TUYLL

De verkiezingen van 15 mei hebben een schok teweeg gebracht in politiek Nederland. De drie partijen van de regeringscoalitie hebben een dramatisch verlies geleden en een nieuwkomer heeft een ongekend aantal zetels behaald. De kiezer heeft de politieke partijen een duidelijke boodschap meegegeven. Waar het nu om gaat is die boodschap goed te verstaan.

Het is overigens geen slechte boodschap die de kiezer heeft gegeven. Integendeel. Het belangrijkste is dat de kiezer heeft laten weten dat de politiek er wel degelijk toe doet. De politiek is terug van weggeweest. Dat is één van de verdiensten van Pim Fortuyn. Dat werd al duidelijk na de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart. Dat is in de aanloop naar de Tweede-Kamerverkiezingen van 15 mei steeds duidelijker geworden.

Eén van de redenen die voor de verkiezingsnederlaag van de VVD wordt gegeven is dat er te weinig aandacht is geweest voor de rechterflank. Ik betwijfel of dat de hoofdoorzaak is geweest. Wel is duidelijk dat het belang van onderwerpen als veiligheid en vreemdelingenbeleid is toegenomen, maar dat geldt eigenlijk voor het hele politieke spectrum. Het zou evenwel verkeerd zijn om de steven nu geheel te wenden en zich vooral op de rechterzijde te concentreren. De paarse coalitie was een welkome en noodzakelijke vernieuwing in het Nederlandse politieke landschap. Het is waar dat Paars na het vertrek van Frits Bolkestein als fractievoorzitter minder inspirerend was. Dit mag echter nooit een reden zijn de weg naar een volgende paarse coalitie in de toekomst af te sluiten. Wil de VVD zich blijven ontwikkelen in de richting van een brede volkspartij, dan lijkt het niet wenselijk de liberale koers wezenlijk te veranderen.

Een kiezer brengt zijn stem uit op een politieke partij vanwege het vertrouwen dat hij daarin stelt. De vernieu-

wing in de VVD moet er op gericht zijn het vertrouwen van de kiezer in de VVD te vergroten. Wil de VVD in de toekomst de kiezer aanspreken dan zijn drie begrippen essentieel: inhoud, kwaliteit en openheid. Deze drie hebben met elkaar te maken.

Eerst inhoud. Politiek gaat om de inhoud. Dat is de essentie. Dit lijkt wellicht een open deur. Toch is dat in de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen onderbelicht gebleven. Inhoud betekent dat de kiezer weet welke oplossingen wij aandragen voor de problemen die hij belangrijk vindt. Dat je die oplossing het beste kunt realiseren als je de grootste partij bent, is waar, maar secundair. Het maakt op zichzelf op de kiezer geen indruk. De inhoud is het belangrijkste, daarmee kun je overtuigen.

Ten tweede kwaliteit. Kwaliteit van de boodschap die je brengt. De standpunten die je inneemt moeten goed doordacht zijn. Niet zomaar een voorstel steunen omdat de waan van de dag dat bepaalt, maar goed nadenken over alle consequenties ervan. Een voorbeeld: het lijkt sympathiek de benoemde burgemeester te vervangen door een gekozen burgemeester. Voorstanders daarvan beogen de afstand tussen burger en bestuur te verkleinen. Maar het invoeren van een gekozen burgemeester heeft veel verstrekkender gevolgen dan zo op het eerste gezicht lijkt. Het kan alleen in de context van het gehele binnenlands bestuur worden gezien. Indien dit niet goed doordacht wordt, zou het effect heel goed averechts kunnen zijn en de afstand tussen burger en bestuur alleen maar vergroten. Kwaliteit niet alleen van de inhoudelijke standpunten, maar ook van de personen die de standpunten uitdragen en die het beleid vorm geven. Het mag niet zo zijn dat een woordvoerder op een bepaald terrein regelmatig de indruk geeft niet te weten waarover hij of zij praat. Het mag ook niet zo zijn dat wij bewindspersonen

leveren die niet opgewassen zijn tegen de taak die zij moeten uitvoeren. Bewindspersonen hoeven dan ook niet per se uit de Kamer te komen. Voor volksvertegenwoordiger zijn immers andere kwaliteiten vereist dan voor bestuurder.

Tenslotte openheid. Openheid betekent dat je over de inhoud van je beleid durft te discussiëren. Met de leden, met de kiezer en met andere politieke partijen. In die volgorde. Het is helemaal niet verkeerd als er binnen de partij verschillende visies bestaan en dat daar openlijk over gepraat wordt. Dat komt de inhoud en de kwaliteit van het beleid alleen maar ten goede. Te vaak wordt discussie over de inhoud verward met onenigheid en ruzie. Ten onrechte. De kiezer houdt weliswaar niet van interne ruzies en gerommel, maar een zakelijke discussie over de inhoud van het beleid geeft aan de kiezer het vertrouwen dat het uiteindelijk ingenomen standpunt in ieder geval goed doordacht is. Openheid betekent ook dat de partij open staat voor mensen die kritische vragen stellen. Te vaak worden deze nu als lastig zijnde aan de kant geschoven. Dat is verkeerd. Mensen die kritische

vragen stellen - mits goed gefundeerd - moet je koesteren. Dat geldt niet alleen voor politieke partijen, maar ook voor de ambtenarij en het bedrijfsleven. Wanneer kritische vragen serieus worden beantwoord, komt dit de kwaliteit en de inhoud van het beleid ten goede.

De sleutelbegrippen inhoud, kwaliteit en openheid zijn natuurlijk voor alle politieke partijen van belang. Het zijn noodzakelijke voorwaarden om als politieke partij in een moderne samenleving met mondige en verantwoordelijke kiezers te kunnen functioneren. Voor de VVD zijn het noodzakelijke voorwaarden om het liberale gedachtegoed uit te kunnen dragen. En met deze liberale boodschap onderscheidt de VVD zich van de andere partijen. Essentieel is niet alleen de boodschap, maar ook de wijze waarop deze tot stand komt. Door meer openheid kunnen wij de inhoud en de kwaliteit van de liberale boodschap verbeteren. Eerst praten en dan doen. Dat geeft vertrouwen.

Mr.dr.s. S.E. van Tuyl van Serooskerken is lid van de Kernredactie van Liberaal Reveil.

EEN POLITIEKE BEURSKRACH? 'PROBLEMS ARE OPPORTUNITIES'

KANTTEKENINGEN BIJ HET AMBT VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGER EN DE ROL VAN
POLITIEKE PARTIJEN TIJDENS EEN POLITIEKE RECESSIE

HANS VAN BAALEN

Politieke partijen zijn hun vaste achterban kwijt. De kiezer zoekt iedere keer opnieuw naar de partij die hem het meeste aanstaat of te bieden heeft. Wat moeten of kunnen partijen doen om op deze nieuwe ontwikkeling in te spelen?

Al meer dan twee jaar fluctueren de aandelenkoersen op de beurzen van Amsterdam, New York, Londen, Tokio, et cetera. De aandeelhouders zappen van aandeel naar aandeel zonder dat de trends duidelijk zijn. De waarde van aandelen wordt niet meer gemeten naar objectieve maatstaven (marktaandeel, financiële spankracht, omzet en winst, productontwikkeling, innovatie, arbeidsmarkt, management, bedrijfscontinuïteit, et cetera), maar naar subjectieve criteria, waarbij het imago van bedrijf en management belangrijker zijn dan soliditeit. De waan van de dag overschaduwde daarmee de langere termijn. De beurs lijkt meer op een casino dan op een financiële markt met 'ijzeren' wetmatigheden. Nervositeit neemt de plaats in van berekening. Dezelfde ontwikkelingen doen zich voor in de politiek. Tot de vroege jaren '90 leek deze trend aan Nederland voorbij te gaan. Maar met het verval van het derde kabinet-Lubbers (CDA-PvdA) in 1994, met de afbladdering van de Paarse coalitie (PvdA, VVD en D66) vanaf de zogenaamde 'Nacht van Wiegel' in 1999 en met de opkomst van Leefbaar Nederland en de Lijst Pim Fortuyn aan het begin van 2002, heeft Nederland zich aan de Europese en internationale realiteit aangepast.

ONZICHTBAARHEID HEEFT EEN PRIJS

De verkiezingsuitslag van 15 mei 2002 vormt niet het einde, maar het begin van een verdere erosie van de vaste achterban van politieke partijen. Voor de VVD is het ver-

kiezingsresultaat van 24 zetels, waarvan één restzetel, bij ongewijzigd beleid, eerder de bovengrens dan de ondergrens. Het CDA leed in 1994 een verlies van 20 zetels. In 1998 volgde een verder verlies van 5 zetels en dat terwijl de partij in de oppositie zat en zich kon profileren zonder de last van politieke compromissen in het kabinet. De VVD zal moeten vernieuwen en haar profiel moeten aanscherpen in de regering, waar de mogelijkheden daartoe beperkter en risicovoller zijn. De Tweede-Kamerfractie van de VVD bestaat overwegend uit oud-bewindslieden en parlementaire routiniers. Het zal moeilijk zijn compromissen in het kabinet door scherpe parlementaire debatten en nieuwe gezichten te compenseren en daarmee de VVD 'smoel' te geven. De vernieuwing en de herprofilering van de VVD zal daarom in hoge mate van de partij, de Teldersstichting, de VVD-bewindslieden, de VVD-fracties in het Europees Parlement en in de Eerste Kamer en een geleidelijke doorstroming in de Tweede-Kamerfractie moeten komen. Een zeer lastige opgave voor de nieuwe politiek leider van de VVD, Gerrit Zalm. Moeilijk, maar zeker niet onmogelijk. Een consequente vernieuwingsagenda als onderdeel van een permanente campagne, die door Gerrit Zalm, in nauw overleg met de bovengenoemde VVD-geledingen, zichtbaar wordt geleid, biedt de VVD alle kansen. Geen bijtjesdag, maar ook geen *business as usual*.

Een politieke schoonmaakactie die de PvdA lijkt te willen doorvoeren is ondemocratisch en onverstandig. De partij heeft bij het volle verstand een lijst samengesteld waarop de kiezer zijn stem heeft uitgebracht. Het gedwongen afstaan van een democratisch verworven mandaat miskent de uitspraak van de kiezer. Wel is het aan elk fractielid om voor zichzelf uit te maken of hij een

rol kan en wil spelen bij het weer op de kaart zetten van de VVD. We zullen echter moeten roeien met de riemen die we hebben en ons moeten richten op de verkiezingen in 2003 (Provinciale Staten), 2004 (Europees Parlement) en 2006 (Gemeenteraden en Tweede Kamer).

Basis van de vernieuwing moet de erkenning zijn dat de kiezer op VVD-beleid heeft gestemd, maar de VVD letterlijk 'links' heeft laten liggen. De stelling dat de VVD alleen over links stemmen kan winnen, is door de kiezer onomwonden gelogenstraft. Hieronder volgen enkele uitgangspunten voor de nieuwe VVD, die ik baseer op reeds voor 15 mei door mij gepubliceerde artikelen in onder andere *Driemaster*.

In 2002 lijkt de ontzuiling, die in de jaren '60 zichtbaar werd, in haar laatste fase terecht te zijn gekomen. De kiezer zweeft. Zoals aandeelhouders de winst op hun beleggingen direct willen incasseren, willen de burgers van politici direct een antwoord op hun vragen en per omgaande een oplossing voor maatschappelijke problemen. Politieke partijen beschikken niet langer over een stabiele achterban, maar moeten elke stem veroveren. De beeldcultuur dicteert ook constante vernieuwing. Gezichten vervelen snel, boodschappen eroderen in het gebruik. Het adagium is: 'Nieuw! Nieuw! Nieuw!'. 'Resultaten behaald in het verleden bieden geen garantie voor de toekomst' is daarbij de nieuwe stelregel. Voor partijen en politici geldt 'you're as good as your latest movie'. 'Amerikaanse toestanden' spelen zich nu ook in de Nederlandse politiek af en de vraag is of dat zo slecht is.

Volksvertegenwoordigers moeten de nieuwe wetmatigheden van de politiek niet als een bedreiging, maar als realiteit en uitdaging zien. Dat vraagt om een herwaardering van het ambt van volksvertegenwoordiger. De volksvertegenwoordiger moet zich steeds opnieuw bewijzen en bestand zijn tegen het geweld van de media en de schuivende loyaliteiten van het electoraat. Hij moet de bevolking een stem geven en tegelijkertijd de leiding in het maatschappelijk debat naar zich toetrekken. Niet alleen zijn programma, maar ook zijn persoon is onderwerp van discussie. 'Would I buy a second hand car from this man?' is de cruciale vraag bij de beoordeling van een politicus. Voor de bevolking moet duidelijk worden dat stemmen ertoe doet. Stemmen betekent in dat geval 'stemmen vóór' in plaats van 'stemmen tegen'. Hieronder

wil ik een aantal mogelijkheden schetsen die de kloof tussen kiezers en gekozenen moet helpen dichten en de positie van de individuele volksvertegenwoordiger moet versterken. Hiervoor zijn geen grote ingrepen in het institutioneel bestel nodig, maar vooral een andere werkwijze.

DUALISME

Tweede-Kamervoorzitter Anne Vondeling (PvdA) stelde reeds in de jaren '70 dat de volksvertegenwoordiging zelf bepaalt of zij een 'Lam of leeuw' is. Kamerleden hebben niet de taak de regering of hun politieke geestverwanten daarbinnen blind te steunen. Nee, zij moeten de regering op basis van hun mandaat van de samenleving controleren, stimuleren en afremmen. Niet het regeerakkoord dient daarbij centraal te staan, maar het partijprogramma op basis waarvan zij zijn gekozen. Ook de volksvertegenwoordiger moet bereid zijn afgerekend te worden op wat hij heeft weten te realiseren. Het regeerakkoord moet een intentieverklaring op hoofdlijnen zijn. Politieke fracties en hun geestverwanten in de regering mogen dan wel dezelfde politieke achtergrond hebben, zij vormen echter geen politiek blok (monisme). De ministers en staatssecretarissen zijn van de Kroon en niet van de partij.

Volksvertegenwoordigers en bewindslieden moeten daarom vrij ten opzichte van elkaar staan (dualisme). De regering moet zich per geval inspannen om de instemming van een Kamermeerderheid voor haar voorstellen te winnen. Als er een compromis wordt gesloten, moet dat ook helder aan de burger worden aangegeven. Het debat moet in alle openheid worden gevoerd. Niet het Torentje dient het episch centrum van de Nederlandse politiek te zijn, maar de Tweede Kamer. Het wekelijkse overleg tussen de minister-president, de vice-premiers en de fractievoorzitters van de regeringscoalitie moet daarom worden afgeschaft. De vraag hoe een netelige kwestie moet worden aangepakt, is een onderwerp voor 's lands vergaderzaal en niet voor beraad achter gesloten deuren.

HERWAARDERING VAN DE WOORDVOERDER

Elke fractie moet aan taakspecialisatie doen. Zo zijn er woordvoerders voor de belangrijkste terreinen van overheidsbeleid, zoals justitie, binnenlandse zaken, defensie, buitenlandse en Europese zaken, verkeer en waterstaat, economische zaken, financiën, et cetera. Binnen grote

fracties zijn er meer Kamerleden dan beleidsterreinen, waardoor beleidsterreinen worden opgedeeld in deelsterreinen. Zo had de PvdA-fractie lange tijd een woordvoerder voor 'gekweekt' tropisch hardhout en voor 'natuurlijk' tropisch hardhout. Deze zinloze opdeling van beleidsterreinen leidt tot onzichtbaarheid van Kamerleden, het ingraven in detailkwesties - want iedere woordvoerder wil immers van zijn specialisme iets maken - en de noodzaak tot het instellen van allerlei afstemmingsmechanismen. Zo is een woordvoerder in de praktijk ondergeschikt aan de coördinator, de fractiecommissie, het fractiebestuur, het bewindsliedenoverleg van de fractievoorzitter met 'zijn' ministers en staatssecretarissen, ad hoc commissies en overleg. Tevens moet de woordvoerder rekening houden met collega's die zich met een overlappend of aanpalend beleidsterrein bezighouden.

De woordvoerder voor 'gekweekt' tropisch hardhout moet afstemmen met de woordvoerder voor 'natuurlijk' tropisch hardhout, de coördinator en de fractiecommissie Economische Zaken, de woordvoerder Ontwikkelingssamenwerking, de coördinator en fractiecommissie Buitenlandse Zaken, de secretaris en/of de vice-voorzitter van het fractiebestuur, politiek bevriende ministers en/of staatssecretarissen, de fractievoorzitter en uiteindelijk zijn collega-woordvoerder(s) van de coalitiepartijen. Deze banden kunnen knellen wanneer de woordvoerder mondelinge vragen wil stellen, schriftelijke vragen, moties en amendementen wil indienen, maar ook wanneer hij bijdragen wil schrijven voor opiniepagina's van landelijke dagbladen en andere media. Woordvoerders van grote fracties kijken wel eens afgunstig naar hun collega's bij kleine fracties, waar de woordvoerder heer en meester over een samenhangend aantal beleidsterreinen is en - noodgedwongen - op hoofdlijnen controleert. Het GPV, thans de ChristenUnie, slaagde er lange tijd in om met twee woordvoerders het gehele binnen- en buitenland te bestrijken en daarbij groot gezag op te bouwen. Wanneer Gert Schutte of Eimert van Middelkoop in de Kamer het woord voeren, dan kun je een speld horen vallen. Of je hun mening deelt of niet, ze is altijd relevant.

MAATSCHAPPELIJKE

PARTICIPATIE AANMOEDIGEN

Grote fracties zouden portefeuilles niet moeten opdelen,

maar aan een beperkt aantal fractieleden moeten uitbesteden, de zogenaamde 'hoofdwoordvoerders'. Dat er ook dan afstemming nodig is, moge duidelijk zijn. Een fractie dient coherent te opereren en een zekere fractiediscipline is daarom noodzakelijk. Maar laat woordvoerders vooral zelf het initiatief tot die afstemming nemen. Want van een volksvertegenwoordiger mag wijsheid worden verwacht. Wie dat niet kan opbrengen, kan daarop tussentijds, maar ook bij herkandidering op worden aangesproken. De Kamerleden buiten de kring van hoofdwoordvoerders, die weinig inhoudelijk wetgevend werk verrichten, kunnen zich inzetten voor andere belangrijke werkzaamheden, die nu vaak blijven liggen, zoals het onderhouden van contacten met de maatschappij, bepaalde regio's, partijafdelingen, zusterpartijen in het buitenland en noem maar op. Tevens kunnen zij betaald en onbetaald nevenfuncties verrichten, zo lang dat maar transparant is voor de burger. Vooral oudere en ervaren Kamerleden kunnen als voorzitters van vaste commissies een belangrijke rol als institutioneel geheugen vervullen. Ook zouden Kamerleden dubbelmandaten kunnen vervullen, waarbij men tevens lid is van, bijvoorbeeld, het Europees Parlement, van provinciale staten of van gemeenteraden of zelfs burgemeester is. Dat is nu niet verboden, maar het komt in de praktijk bijna niet meer voor en het wordt actief ontmoedigd. In de jaren '70 waren zeer bekende en succesvolle Kamerleden als Molly Geertsema (VVD) en Maarten Schakel (ARP) tevens burgemeester van Wassenaar, respectievelijk Noorderloos. Wie veel te doen heeft als hoofdwoordvoerder of als Kamerlid met een omvangrijke maatschappelijke portefeuille moet zich noodzakelijkerwijze op hoofdzaken concentreren. Minder is meer. Schriftelijke vragen, mondelinge vragen, interrupties, moties, amendementen en interpellaties herkrijgen hun belang wanneer ze als politiek instrument spaarzaam worden toegepast, want anders worden ze immers bot.

De VVD-fractie in de Tweede Kamer zou er verstandig aan doen om de generatie-1998, zo deze nog stapsgewijs in de fractie terugkeert, hoofdwoordvoerderschap toe te kennen. De generatie-1982 Plus (ruim geïnterpreteerd) zou zich dan tot institutioneel geheugen kunnen ontwikkelen. In het bedrijfsleven heet dit demotie. De generatie-1998 en de beoogde nieuwelingen van 2002

zouden hun politieke ambities niet moeten opgeven, maar in en buiten de partij politiek en maatschappelijk actief moeten blijven. Het is talentmanagement om ervoor te zorgen dat zij dit in het volle daglicht en op centrale posities kunnen doen. Onze generatie moet zich niet door tegenslag laten afschrikken. 'Sterker door tegenwind' is een belangrijke leidraad in de politiek. Zonder krassen op zijn gezicht is een politicus weinig waard wanneer het erop aan komt. Talent bewijst zich niet zozeer in goede tijden, maar juist in slechte tijden.

DIRECTERE BAND MET DE ACHTERBAN

De meeste Kamerleden komen nu vooral op de slippen van hun lijsttrekker de Kamer binnen. Er is formeel sprake van een mandaat om namens de kiezer te spreken, maar zo wordt dat door de kiezer niet gevoeld. Slechts weinige Kamerleden komen via voorkeursstemmen in het parlement (er zijn er circa 15.000 nodig om direct in de Kamer te worden gekozen). Politieke partijen zouden voorkeursacties moeten stimuleren in plaats van te ontmoedigen. Iedereen die op de lijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen is geplaatst, moet geschikt zijn als volksvertegenwoordiger. Moedig kandidaten aan om hun eigen actie te voeren mits zij dat in goed overleg met de campagneleiding doen, geen negatieve campagne tegen collega-kandidaten voeren en zich aan het verkiezingsprogramma houden. Dit verlevendigt de campagne en geeft individuele Kamerleden een gezicht, hetgeen zal leiden tot een hogere opkomst en meer stemmen dan wanneer alleen de top van de lijst wordt geprofileerd. Kandidaten zijn hiermee sterker bij de campagne betrokken dan als lijstvulling en zij hebben ook een sterker mandaat wanneer zij al dan niet met voorkeursstemmen worden gekozen. Een partij heeft hiermee een direct belang om aansprekende, communicatieve kandidaten te kandideren.

POLITIEKE PARTIJ ALS CENTRUM VOOR DE DEMOCRATIE

Een herstel van de partijdemocratie is noodzakelijk. Discussie over kandidaten, programma's en politieke kwesties moet weer in de haarvaten van politieke partijen (de lokale afdelingen en via hen in landelijke congressen) plaatsvinden. 'Congressen kopen geen straaljagers' stelde minister van Defensie Henk Vredeling eens. Terecht, maar

congressen mogen er wel over praten en sterke bewindslieden en Kamerleden moeten, wanneer dat nodig is, congressen durven te weerstaan. Toen Felix Rottenberg binnen de PvdA de macht van de gewesten en hun voorzitters en van de partijraad brak, leidde dit tot een soepelere besluitvorming in de PvdA. Een kleine groep, onder wie partijvoorzitter Felix Rottenberg, politiek leider Wim Kok en fractievoorzitter in de Tweede Kamer Jacques Wallage, kon hun ideeën zonder interventie van gekozen partijvertegenwoordigers realiseren. Discussie leidde niet tot besluitvorming, maar hoogstens tot een vrijblijvende uitwisseling van ideeën in 'flitsfora' en andere risicoloze doekjes voor het bloeden. Hiermee werd de PvdA als partij volstrekt onaantrekkelijk voor zelfstandig denkenden, met politieke bloedarmoede als gevolg. In alle grote politieke partijen hebben zich vergelijkbare processen voorgedaan. Hierdoor hebben de lokale afdelingen, die gemeenteraadskandidaten moeten werven, opleiden, selecteren en kandideren, hun vitaliteit grotendeels verloren. De enige succesvolle afdelingen zijn de politiek actieve afdelingen. Dat geldt voor alle Amsterdamse afdelingen van de landelijke politieke partijen. Het resultaat is dat de landelijke partijen veel ruimte aan de lokale partijen hebben moeten afstaan. Voorts wordt de discussie in de meeste partijen aan strak management onderworpen om te voorkomen dat congressen onhandige, danwel onwelgevallige uitspraken doen. Wie echter een discussie te veel wenst te beheersen, loopt juist het risico dat deze onbeheersbaar wordt en zich naar buiten de partij verplaatst. Hoe belangrijk de nieuwe media ook zijn, een *chat sessie* via internet kan nooit een scherp openbaar debat vervangen.

KANDIDAATSTELLINGSCOMMISSIES AFSCHAFFEN

Een algemene trend is dat politieke partijen het werven en selecteren van kandidaten voor politieke functies uitbesteden aan semi-onafhankelijke commissies. Deze commissies stellen op basis van criteria en profielschetsen een advieslijst op met kandidaten, waarbij de praktijk is dat het partijbestuur de lijst slechts zeer marginaal aangepast naar het partijcongres stuurt, dat vervolgens slechts in de staart van de lijst wezenlijke veranderingen aanbrengt. De invloed van de voorzitters van partij en fractie

is echter in het voortraject groot en vanuit democratisch oogpunt niet transparant en controleerbaar. Kamerkandidaten worden dus zeer afhankelijk van het oordeel van hun fractievoorzitter (bij zittende leden), van hun partijvoorzitter (bij nieuwe kandidaten) en van de commissievoorzitter (in alle gevallen). Spraakmakende nieuwe kandidaten en 'lastige' zittende Kamerleden worden hierdoor vaak op achterstand geplaatst. Het zou beter zijn het voortouw bij de kandidaatstelling weer bij leden, afdelingen en kamercentrales te leggen. Laat hen knokken voor hun kandidaten en de conceptlijst samenstellen. Bouw een lichte controle in via een daadwerkelijk onafhankelijke commissie die met de blik van een buitenstaander naar de kandidaten kijkt. Laat vervolgens het landelijke partijbestuur en de fractievoorzitter in het congres pleiten vóór Kamerleden en kandidaten die naar hun mening te laag op de conceptlijst staan. Ook hiermee worden kandidaten echt gewogen en moeten zij als het ware aan voorverkiezingen in afdelingen en kamercentrales meedoen. Dat vereist gedrevenheid en gehardheid. Want wie publiek moet vechten voor zijn plaats krijgt veel over zich heen en moet doorzetten. Wie zich echter een achterban weet te verwerven staat later ook sterker in de fractie. Hiermee heeft een partij weer echt wat te kiezen. Concreet betekent dit bij de VVD eerherstel van de zogenaamde 'Modderman-lijst', zijnde een lijst die wordt samengesteld op basis van het gewogen gemiddelde van de lijsten die de afdelingen maken. Deze lijst is onderwerp van amendering op het partijcongres.

OPEN CULTUUR

In Nederland overheerst traditioneel de consensuscultuur. Frits Bolkestein sprak daarbij van Nederland als zwakstroomsamenleving. Tegenstellingen worden verdoezeld in plaats van besproken. Nu ons land aan de concurrentie van de Europese Interne Markt is blootgesteld, blijkt dat wij ook politiek meer moeten concurreren om invloed op de Europese besluitvormingsprocessen te krijgen. Het Poldermodel blijkt slechts een kleine enclave in Europa. Dat zal ook zijn weerslag op de landelijke, provinciale en lokale politiek hebben. Het vermijden van moeilijke discussies leidt tot het uitstellen van noodzakelijke oplossingen. Vooral het derde kabinet-Lubbers en het tweede Paarse kabinet zijn voorbeelden van stagnatie.

Onder Paars II was het niet mogelijk om heldere keuzes te maken op belangrijke terreinen, zoals het asiel- en immigratievraagstuk, integratie van minderheden, de WAO, de hervorming van zorg en onderwijs en de criminaliteitsbestrijding. Dus was er een *agreement to disagree* en er gebeurde weinig. De verkiezingscampagne in 1998 stond in het teken van de bloeiende economie en niet in het teken van de wezenlijke thema's. Het aanhoudende verval van het CDA maakte een andere coalitie dan voortzetting van Paars nauwelijks mogelijk. Het regeerakkoord regelde tot in detail alle afspraken en alle onderwerpen waar een status quo in acht zou worden genomen. De VVD koos voor regeringsverantwoordelijkheid om te voorkomen dat er een links kabinet zou ontstaan van PvdA, D66, GroenLinks en eventueel CDA. Tevens zag de VVD de kans om een grote lastenverlichtingsoperatie voor burgers en bedrijven en een reductie van de staatsschuld te realiseren. Regeren is nu eenmaal het maken van keuzes.

De kiezer heeft het gunstige financieel-economisch beleid echter als natuurverschijnsel aanvaard en spreekt de politiek nu aan op de openstaande rekeningen, zijnde de problemen die zijn blijven liggen. De belegger is een speculant geworden die niet naar gerealiseerde winst, maar naar winstverwachtingen kijkt. Dat geldt ook voor de kiezer op de politieke markt. Een losser regeerakkoord, minder zelfgenoegzaamheid onder de Haagse kaasstolp, een grotere zichtbaarheid van Kamerleden van regeringspartijen en van de oppositie en levendige debatten in de Tweede Kamer en tijdens partijcongressen hadden voor alle partijen de mogelijkheid geschapen om duidelijk te maken dat de kiezer wel degelijk een keuze heeft. In plaats van een actieve, toekomstgerichte campagne kozen de coalitiepartners in 2002 voor een halfzachte verdediging van Paars, dat tot het Buckler van de politieke merken was geworden. De Paarse lijsttrekkers verkondigden ongegeneerd dat de werkelijkheid te gecompliceerd was om aan het publiek uit te leggen. Volgens hen lag de fout niet bij de koopman - de politieke standwerker - maar bij de klant - de kiezer. Politiek is marketing, is handel op de markt. Zowel Frits Bolkestein, als Hans Wiegel hebben dat bewezen. Wie dat vak niet verstaat, heeft op de kiezersmarkt niets te zoeken. Politieke partijen moeten aanvaarden dat politici die niet in *oneliners* kunnen spreken, niet in staat zullen zijn kiezers te binden.

Thans heeft de kiezer op 6 maart en 15 mei jl. in vele gemeenten en landelijk een duidelijk signaal aan de traditionele politieke partijen afgegeven. Het meest duidelijk gebeurde dat in Rotterdam waar Leefbaar Rotterdam mét Pim Fortuyn in één klap vanuit het niets met 36% de grootste partij werd. In politiek Den Haag werd de Lijst Pim Fortuyn, zonder Pim Fortuyn, tweede partij met een kleine 20%. Dit signaal moet worden verstaan. Als de kiezer spreekt, dan heeft hij per definitie gelijk. Als een klant een produkt niet meer koopt, dan ligt het aan het produkt en aan de marketing en niet aan de klant. Bestaande partijen kunnen niet volstaan met de mededeling dat de communicatie onvoldoende was of dat de zegeningen van het gevoerde regeringsbeleid of de oppositie niet zijn begrepen. De kiezer heeft aangegeven dat hij de zwakstroomsamenleving zàt is en dat hij oplossingen verwacht. De kiezer begrijpt heel goed dat niet alles tegelijk kan en dat er keuzes moeten worden gemaakt. Hij wil duidelijke keuzes kunnen maken via politieke partijen met een helder profiel en met herkenbare kandidaten. Hierop zal hij ook nieuwkomers, zoals de Lijst Pim Fortuyn, afrekenen.

Ik raad de opvolgers van de op 6 mei jl. vermoorde Pim Fortuyn aan *Naar 17 zetels en terug* van Jan Terlouw van D66 eens te lezen. Ook nieuwkomers wordt door de kiezer examen afgenomen. Tot op heden ontbreekt het de traditionele partijen aan een duidelijk antwoord op de vaak zeer onsamenhangende programma's van de nieuwkomers en de kandidatenlijsten zonder onderlinge binding. Echter, er dient respect te zijn voor de ondernemingsgeest en het lef van Pim Fortuyn. Want wie binnen een paar maanden de kiezersgunst wint, beschikt op campagnegebied ontegenzeggelijk over de nodige kwaliteiten. Die kwaliteiten zullen in de praktijk van de dagelijkse politiek bewezen moeten worden. Het is daarom juist dat de LPF partner lijkt te worden in een nieuwe regeringscoalitie. Wie als democratische partij vanuit het niets met 26 zetels tweede partij van het land wordt, mag niet van regeringsdeelname worden uitgesloten. Tevens is het logisch dat het CDA, dat een winst van 14 zetels wist te boeken (van 29 naar 43 zetels), de leiding van zo'n nieuwe coalitie neemt.

Dat de VVD, helaas met een verlies van 14 zetels (van 38 naar 24 zetels), nu de kans heeft veel van haar gedach-

tegoed in regeringsbeleid om te zetten, maakt regeringsdeelname de enige verdedigbare optie. Wie onzichtbaar is geweest, heeft een prijs betaald. Het gaat er nu om niet voor de tweede keer de rekening te hoeven betalen. Kortom, regeringsdeelname van de VVD is zondermeer in het landsbelang. Het land heeft duidelijk voor een centrum-rechtse koers gestemd. Een CDA-LPF-VVD-coalitie kan de stagnatie van Paars-II doorbreken en oplossingen brengen op gebieden, zoals asiel, immigratie en integratie, handhaving van de openbare orde (*law and order* zijn geen suspecte termen meer), concurrentie op prijs en kwaliteit binnen de (gezondheids-)zorg, onderwijs en de publieke sector in zijn geheel, nationaal belang als onderdeel van een pro-Europese koers en innovatie op terreinen als verkeer, vervoer en milieu. Nederland moet weer concurrerend worden binnen en buiten de Europese Unie en dat kan alleen maar door het kiezen voor kwaliteit en concurrentiekracht. Nederland moet een sterkstroomsamenleving worden.

De notitie van Gerrit Zalm over Paars-II van 13 mei jl. geeft aan dat onze nieuwe politieke leider de problemen onderkent. De resultaten van de formatie tot nu toe geven aan dat hij ook tot oplossingen weet te komen. In de komende vier jaar moet de VVD door een scherp profiel gaan oogsten. Dan zullen we zien of wat in het landsbelang is, ook in het partijbelang is gebleken. Regeringsdeelname zonder partijpolitieke vernieuwingsagenda, zonder talentmanagement en zonder permanente campagne is vanuit partijbelang onverantwoord.

Bestaande partijen, waaronder de VVD, en nieuwkomers, waaronder de LPF, moeten alle het signaal van de kiezer serieus nemen. De kiezer vraagt durf, duidelijkheid en daadkracht. Hij vraagt sterke kandidaten vanuit democratische partijen. Hij wil resultaten zien. Politieke partijen die dat perspectief niet bieden zijn eendagsvliegen of, om in de stijl van dit artikel te blijven, politieke Worldonline's, die na een hype weer snel door de belegger aan de kant worden geschoven. Is de LPF Worldonline? Is de VVD KPN Telecom, een goed bedrijf dat na een stevige sanering, weer marktpotentieel heeft?

De slagzin *At your service!* is voor volksvertegenwoordigers juist gekozen. Van de kiezer mag echter een wederdienst gevraagd worden en dat is actieve participatie in verkiezingen, in politieke partijen, in maatschappelijke

organisaties en in de grote maatschappelijke debatten. Afzijdigheid is ledigheid. In ons geval vraagt dat een hechte samenwerking tussen politiek, bestuur en partij, een levendige interne partijdemocratie, een directe band met de kiezer, personele en inhoudelijke vernieuwing, een permanente campagne, een duidelijke communicatiestrategie en *last but not least* talentmanagement. Dat betekent de erkenning dat politiek mensenwerk is en dat de VVD bewezen nieuw talent actief moet bevorderen in de volksvertegenwoordiging, in het kabinet, in het openbaar bestuur, in maatschappelijke, ambtelijke en partijfuncties, in Neder-

land, in de Europese Unie en op internationaal terrein.

De VVD heeft alles in zich om in de komende vier jaar het initiatief terug te winnen. Als dat ons niet lukt, is dat alleen aan ons zelf te wijten.

Mr. drs. J.C. van Baalen is oud-lid van de VVD-fractie in de Tweede Kamer, oud-hoofdbestuurslid van de VVD en was campagneleider voor de VVD in 1998. Hij is vice-president van de Liberale Internationale en voorzitter van de ELDR-commissie die het programma voor de Europese verkiezingen in 2004 opstelt. Tevens vertegenwoordigt hij Nederland in de Europese Conventie.

PUBLICATIE:
Geschrift 93 van de Prof.mr. B.M. Teldersstichting

Het democratisch gehalte en het representatief vermogen van het Nederlandse bestel waren al onderwerp van discussie. In het licht van de recente gebeurtenissen geldt dit eens te meer. Is de parlementaire democratie verouderd? Is zij aan modernisering toe of volstaat zelfs dat niet meer? Is de opmars van nieuwe partijen, in het bijzonder de LPF, voor het parlementaire stelsel een teken aan de wand of wordt haar kracht er eerder door bevestigd?

Deze en verwante vragen staan centraal in een zojuist verschenen geschrift van de Teldersstichting:

Het democratisch tekort: interpretaties en remedies

onder redactie van P.G.C. van Schie

De auteurs van dit geschrift bezien of verschijnselen als individualisering, verstatelijking, bureaucratisering, juridisering, informatisering en de toegenomen invloed van de (nieuwe) media het nodig maken dat ons staatsbestel op de schop wordt genomen. Hun gemeenschappelijke conclusie is dat er met het wezen van de parlementaire democratie niets aan de hand is; het systeem kan nog altijd bogen op een ongekende populariteit en legitimiteit. Wel schort er het nodige aan de manier waarop dit stelsel in de praktijk wordt gebracht. Een remedie moet in ieder geval het weer centraal stellen van de burger in zich dragen. Niet in de zin dat die burger dagelijks bij de politiek betrokken moet worden, of dat zou wensen. Wel moet de rol worden versterkt van het parlement, waar uiteindelijk alle wezenlijke beslissingen dienen te vallen. Gekonkelefoes dient plaats te maken voor parlementaire debatten op het scherpst van de snede, niet in de vorm van gesteggel over 'dossiers' maar in de vorm van een openlijke krachtmeting tussen ideeën.

Het geschrift P.G.C. van Schie (red.), *Het democratisch tekort: interpretaties en remedies* (€ 16,-) is te verkrijgen bij de Teldersstichting. Ook voor nadere informatie kunt u daar terecht. Zie voor een overzicht van de bijdragen van de auteurs het persbericht op onze website: www.teldersstichting.nl

tel.: 070 - 363 19 48

fax: 070 - 363 19 51

DE TEGENCULTUUR EN DE ONTKENNING VAN WAARDENCONFLICTEN

CONNIE AARSBERGEN

In zijn Telderslezing van februari dit jaar zoekt Frits Bolkestein naar de oorzaak van de huidige tegencultuur. De tegencultuur is een moeilijk grijpbaar verschijnsel. Vooral protestbewegingen, hippies en radicalisme worden ermee in verband gebracht. Voor de historische bronnen, gaat hij terug naar de eerste helft van de 19e eeuw, de Romantiek. Een erg romantische visie heeft Bolkestein niet op de Romantiek, het is een bron van veel ellende. In een rijk historisch overzicht laat hij zien hoe de tegencultuur zich de afgelopen twee eeuwen heeft gemanifesteerd: van de Sturm-und-Drang-kunstenaars, via de bohémiens van begin 20ste eeuw, naar de protestgeneratie van de jaren zestig en de antiglobalistische beweging en het postmoderne relativisme van nu. Met onder andere de verwijzing naar het geweld in de straten van Genua en Götenburg, stelt Bolkestein dat de tegencultuur een gevaar vormt voor de klassieke waarden van de Verlichting en het liberalisme.

Bolkestein heeft gelijk dat in de Romantiek een belangrijke bron voor de tegencultuur ligt, maar het verklaart niet alles. Er zijn in de loop van de geschiedenis ook andere tegenstromingen geweest, zoals bijvoorbeeld de Fransiscaanse Beweging. In deze bijdrage wil ik een aanvulling geven op Bolkesteins Telderslezing vanuit een recent filosofisch perspectief, namelijk het waardenpluralisme. Hiertoe maak ik gebruik van de filosofie van Isaiah Berlin (1909-1997), die als vader van het waardenpluralisme beschouwd kan worden en thans vele ethici en filosofen inspireert.¹ Vanwege zijn enorme kennis van de Roman-

tiek verwijst Bolkestein in zijn Telderslezing al veelvuldig naar deze erudiete Engelse filosoof, wiens vele essays een waar genoegen zijn om te lezen (zie Berlin, 1999a). In deze bijdrage benadruk ik echter Berlins waardenpluralisme.² Hiervan kunnen we leren dat waardenconflicten onontkoombaar zijn en dat in de ontkenning daarvan een grote bron van kwaad ligt, niet alleen destijds in de Koude Oorlog, maar - naar ik meen - thans ook in het postmoderne tijdperk. Ik zie juist de ontkenning van waardenconflicten als een belangrijke oorzaak van de hedendaagse tegencultuur. Ik eindig deze bijdrage met een analyse wat de acceptatie van deze filosofische positie voor het liberalisme kan betekenen.

BASISMORAAL

In zijn filosofie is Berlin beïnvloed door zowel de klassieke waarden van de Verlichting als de positieve erfenis van de Romantiek.

Ik begin met de Romantiek. Inspiratiebron voor Berlin was met name de vroege Johann Gottfried von Herder (1744-1803) die grote waardering had voor verschillende culturen (Berlin, 2000:168-242)³. Als één van de eerste Westerse denkers realiseert hij zich dat elke cultuur een andere wijze van denken en doen heeft. Herder verzette zich ook tegen het 19e eeuwse kolonialisme dat een vernietiging van culturen met zich meebracht. Waardering voor culturele verscheidenheid beschouwt Berlin dan ook als een positieve erfenis van de Romantiek.⁴

Maar Berlin is tevens kind van de Verlichting. Besef van culturele diversiteit mag voor hem niet leiden tot moreel relativisme (de overtuiging dat moraal afhankelijk is van waar en wanneer je geboren bent). Hiermee neemt

Berlin een positie in tegen het postmodernisme. Er bestaat volgens Berlin wel degelijk een basismoraal. In elke cultuur wordt het zomaar vermoorden van mensen veroordeeld. Mensen kunnen niet straffeloos liegen en bedriegen en samenlevingen hebben een veilige omgeving nodig om kinderen op te laten groeien. Op grond waarvan baseert Berlin deze uitspraak? Hij fundeert de basismoraal niet in heilige geschriften of metafysische noties als de natuurwet, maar op waarden en normen die zijn blijven hangen in gestolde ervaring.⁶ Het zijn regels die mensen in de loop van de geschiedenis zodanig geïnternaliseerd hebben, dat ze als essentieel onderdeel van het mens-zijn beschouwd kunnen worden (Berlin, 1969:164).

Op grond van die basismoraal kunnen we schurken, terroristen en boeven veroordelen. Het waardenpluralisme is dan ook een andere filosofische positie dan het postmodern relativisme, want in die stroming wordt een universele maatstaf ontkend. Maar wanneer aan de basismoraal is voldaan, dan is voor waardenpluralisten verdere veroordeling, net als bij postmoderne relativisten, erg lastig. Pluralisme betekent erkenning - en het liefst ook waardering - van culturele verscheidenheid. Dit betekent dat we mensen dus niet kunnen veroordelen omdat ze - in onze ogen - rare kleding dragen, vies eten of vreemde feesten en occulte rituelen erop na houden. Voor hedendaagse liberalen, die bewust of onbewust een tik van de postmoderne molen hebben meegekregen, kan het waardenpluralisme een aantrekkelijke optie zijn. Het werpt namelijk een dam op tegen het ongebreideld relativisme door de universele basiswaarden te benadrukken maar het sluit ook aan op het hedendaagse inzicht van culturele verscheidenheid.

Berlin is geen gewone pluralist maar een waardenpluralist. Hij erkent niet alleen dat er verschillende culturen zijn, maar ook dat er een pluraliteit is in waarden en waardensystemen (religies, levens- en wereldbeschouwingen). Die verscheidenheid brengt met zich mee dat waarden en waardensystemen ook met elkaar in conflict kunnen zijn. Berlin schrijft vooral tijdens de Koude Oorlog en zijn bekendste voorbeeld is het waardenconflict tussen vrijheid en gelijkheid. Wanneer te veel nadruk ligt op gelijkheid dan gaat dat ten koste van vrijheid. Berlin erkent overigens dat dit ook omgekeerd geldt: wanneer teveel vrijheid gegeven wordt aan de wolven, dan eten ze

de schapen op. Een ander voorbeeld is te vinden in de rechtspraak. De waarden 'barmhartigheid' en 'rechtvaardigheid' zijn op zichzelf goed, maar wanneer een rechter te barmhartig is tegenover de dader, is hij niet rechtvaardig tegenover het slachtoffer. Gelijkheid en vrijheid of barmhartigheid en rechtvaardigheid zijn allemaal op zichzelf goede waarden, dus daarin zit het probleem niet. Maar in combinatie met elkaar kunnen ze in conflict zijn. De reden hiervoor is dat ze niet tegelijkertijd gerealiseerd kunnen worden of niet bij elkaar passen (Berlin noemt dit probleem incompatibiliteit). Een additioneel probleem is dat er geen universeel geldige oplossingen zijn voor conflicten tussen (goede) waarden. (Berlin noemt dit probleem incommensurabiliteit). Verder zit er aan waardenconflicten een tragisch aspect vast. Wanneer partijen een waardenconflict proberen op te lossen (of een individu wordt geconfronteerd met een innerlijk dilemma) dan is er in de oplossing of compromis altijd sprake van opoffering. Eén van de waarden, die op zich goed is, moet (ten dele) opgeofferd worden. We zien dit bijvoorbeeld in het hedendaagse dilemma van de goed opgeleide vrouw die moet kiezen tussen kinderen of carrière. Kiest zij voor een deeltijdoplossing, dan worden beide waarden (moederschap en carrière) 'halfslachtig' gerealiseerd. De deeltijdwerkster is niet altijd thuis met een kopje thee voor haar kinderen en op haar werk mist ze hoogstwaarschijnlijk carrièrekansen die een *fulltimer* wel kan pakken.

ONTKENNING EN VERMIJDING

Hoe moeten waardenconflicten volgens Berlin opgelost worden? Wanneer er waarden in het spel zijn die niet door de beugel kunnen, is het natuurlijk niet zo moeilijk te kiezen welke vóór gaan, maar in waardenconflicten tussen goede waarden is het lastiger om vaste richtlijnen te geven. De culturele, levensbeschouwelijke en etnische achtergronden spelen dan altijd mee dus een universele sleutel kan niet gegeven worden. Volgens Berlin moet in elk conflict naar de specifieke situatie gekeken worden. De oplossingen moeten bovendien als tijdelijk worden gezien die altijd weer opengebroken kunnen worden wanneer er zich nieuwe feiten voordoen. Van een bestuurder verwacht Berlin een praktische wijsheid (phronesis) en een Aristotelische middenweg. Die middenweg is

meestal saai en weinig heroïek. Bij het sluiten van een compromis kan bovendien niet iedereen tevreden gesteld worden.

Volgens Berlin is er altijd een tendens geweest om het bestaan van waardenconflicten te ontkennen of vermijden. In het nadenken over de oorzaak hiervan sluit hij zich aan bij de existentialist Jean-Paul Sartre. Veel mensen willen bevrijd worden van de last die verbonden is met het maken van moeilijke keuzen (Berlin, 1999b: 176). Kiezen vraagt verantwoordelijkheid en wanneer je verkeert kiest dan kun je soms je hele leven met de gevolgen zitten. Een keuze betekent ook een waarde opofferen die op zich goed is en mensen willen in hun leven het liefst alles hebben. Soms staan mensen voor tragische dilemma's en kunnen ze niet anders dan vuile handen maken om een erger kwaad te voorkomen. De morele orde is volgens Berlin minder harmonieus dan mensen willen geloven.

Eén van de belangrijkste ontkenningsmechanismen waar Berlin zich aan stoort is het utopisme en daaraan gekoppeld het monisme. Utopisten geloven dat er een perfecte en harmonieuze samenleving mogelijk is zonder waardenconflicten. Er komen natuurlijk wel waardenconflicten voor, maar die zijn op te lossen door vaste prioriteiten in waarden. Orthodoxe socialisten bijvoorbeeld zijn ervan overtuigd dat de waarde van gelijkheid altijd voorrang moet krijgen op vrijheid en dat individuele belangen altijd ondergeschikt moeten worden aan groepsbelangen. Voor hen is dan ook een perfecte samenleving mogelijk waarin alle mensen gelijk zijn, zonder dat dit de waarde vrijheid aantast. Waar deze utopisten last van hebben, volgens Berlin, is het monisme. Monisme is de overtuiging dat er slechts één weg is richting de waarheid. In de geschiedenis heeft het monisme een hoop ellende voortgebracht want de waarheid moest ten koste van alles verdedigd worden. Voor dissidenten of ketters is meestal weinig plaats want zij staan de waarheid of de realisering van de utopie in de weg.

Een belangrijke vermijdingsstrategie van waardenconflicten die Berlin noemt is het wijzen op de slechtheid, domheid, onwetendheid of de vervreemding van mensen. Voor religieuze groepen is de reden hiervoor het geloof in een goede God dat moeilijk te combineren is met een schepping waarin niet alle goede waarden gerealiseerd kunnen worden en waarin mensen soms niet anders kun-

nen dan vuile handen maken en dus zondigen. Voor socialisten en Marxisten moet de morele werkelijkheid uiteindelijk ook harmonieus in elkaar zitten want zij geloven dat er in de geschiedenis een blauwdruk vastligt richting de heilsstaat waarin alle mensen gelijk én vrij zullen zijn. Wie dat allemaal niet inziet, is vervreemd van de maatschappij en moet geheersenspoeld worden.

HEDENDAAGSE WAARDENCONFLICTEN

Het ontkenning- en vermijdingsmechanisme hebben we de afgelopen jaren duidelijk werkzaam gezien in het immigratiedebat. In dit moeilijke vraagstuk is er sprake van een conflict tussen de waarden 'barmhartigheid' en 'rentmeesterschap'. Beide waarden zijn op zichzelf goed, maar zijn in het geval van immigratie (in een dichtbevolkt land als Nederland) met elkaar in conflict. De waarde 'barmhartigheid' staat voor gevoelens van solidariteit voor politieke vluchtelingen en medelijden met mensen die in een land zonder perspectieven moeten leven. De waarde 'rentmeesterschap' staat voor de waarde om het land in goede ecologische, economische en veilige staat over te dragen aan een volgende generatie. Volgens de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening kan Nederland nog maar moeilijk voldoen aan de ruimteclaims die (toekomstige) woningbouw, industrie, landbouw, infrastructuur, recreatie maar ook natuur en milieu stellen. In Nederland staan de schaarse groengebieden onder druk, niet alleen door economische groei maar ook door bevolkingsgroei die thans voor meer dan de helft door immigratie wordt veroorzaakt. Wanneer de integratie niet snel of goed lukt, heeft immigratie ook negatieve effecten op het staats-huishoudboekje en op de veiligheid op straat. In dit lastige waardenconflict tussen rentmeesterschap en barmhartigheid zien we dat tot voor kort vooral aan de linkerzijde van het politieke spectrum de prijs ontkend is die betaald moet worden om de waarde barmhartigheid (of solidariteit) volledig te realiseren. We hebben dan ook gezien dat de vermijdingsstrategieën volop in de strijd zijn gegoooid. Mensen die de rentmeesterskant van het waardenconflict benadrukten, zijn voor racist uitgemaakt en gedemoniseerd. De opkomst van LPF of LN als tegenbeweging kan grotendeels verklaard worden door gevoelens van ongenoegen die door de taboeïsering van het immigratievraagstuk zijn ontstaan.

Een ander belangrijk hedendaags waardenconflict is de strijd tussen economie en ecologie. We zien dat President George W. Bush het broeikaseffect nauwelijks erkent en dat er nog steeds multinationals zijn die weigeren hun milieuroep op te ruimen. De ontkenning van dit waardenconflict leidt tot het oproepen van een andere tegencultuur, namelijk de bonte verzameling van milieuactivisten, anti-globalisten, dierenbevrijders en socialisten. De historische bron van deze beweging kan, zoals Bolkestein laat zien in zijn Telderslezing, inderdaad teruggevoerd worden tot Jean-Jacques Rousseau en wat naïeve Romantici die terug naar de natuur willen. Maar de hedendaagse motivatie van deze tegencultuur is ook oprechte zorg voor de negatieve effecten van het vrije marktmechanisme. Ze zijn echter zo vol van hun goede idealen dat ze geen oog hebben voor het effect van strenge ecologische en protectionistische maatregelen op de welvaart. Een zondebokmechanisme treedt in werking tegen alles wat naar kapitalisme ruikt. Zij zien Shell en McDonalds - de boegbeelden van een mondiale economie - als vereenzelviging van het kwaad. Omdat democratische besluitvorming veel te traag werkt, ziet een aantal onder hen meer heil in eco-dictaturen. De recente vernielingen bij veetransporteurs en de demonstraties in Genua en Göttenburg laten zien dat geweld niet altijd geschuwd wordt om hun idealen te bereiken.

Ontkenning van waardenconflicten is een belangrijke, maar natuurlijk niet de enige oorzaak voor de opkomst van de tegencultuur. Wat zeker ook meespeelt is dat veel burgers weinig kennis hebben over hoe de politiek functioneert. Er is vaak onbegrip voor het politiek 'geharrewar' en de noodzaak voor het sluiten van politieke compromissen. De teleurstelling is groot wanneer de idealen, die in de verkiezingsstrijd uitvergroot zijn, in het gevonden regeerakkoord in hun ogen slechts slappe aftreksels zijn geworden. Maar in een meer-partijen-land als Nederland is een compromis nu eenmaal een noodzakelijke middenweg die gevonden moet worden bij het oplossen van problemen. Achter elk politiek compromis zit in wezen een waardenconflict. Bijvoorbeeld meer blauw op straat is goed voor de waarde 'veiligheid', maar het kost wel extra middelen waardoor er minder ruimte is voor het realiseren van andere goede waarden.

BEDREIGINGEN VOOR HET LIBERALISME

Wat betekent Berlins waardenpluralisme en inzicht in de ontkenning van waardenconflicten voor liberalen? Ik denk uiteindelijk meer kansen dan bedreigingen.

Allereerst de bedreigingen. Waardenpluralisme en de erkenning van waardenconflicten betekent dat ook liberale waarden in strijd kunnen zijn met andere waarden. Berlin stelt dat vrijheid niet per definitie voorrang krijgt. De waarde vrijheid kan ingeruild worden om andere waarden mogelijk te maken zoals voor veiligheid, gezondheid of educatie. Voor 'orthodoxe' liberalen kan dit wellicht bedreigend zijn. Berlin stelt overigens wel dat er grenzen in die vrijheid zijn die een fatsoenlijke overheid moet respecteren en deze ruimte behoort tot de basismoraal.⁷ Hoeveel vrijheid boven die minimale grens een burger gegund is, is uitkomst van een politiek krachtenspel. Daar kan een liberale partij als de VVD, in concurrentie met andere (levensbeschouwelijke) visies, haar rol in spelen. Acceptatie van waardenpluralisme betekent voor liberalen dus ook het onderscheid maken tussen liberale principes die een democratische rechtstaat mogelijk maken (en dus als neutraal kunnen worden beschouwd) en het liberalisme als politieke stroming met een eigen (niet-neutrale) wereldbeschouwing waarin vrijheid en verantwoordelijkheid de belangrijkste waarden zijn die in het politieke debat over waardenconflicten zoveel mogelijk prioriteit moeten krijgen.

Voor liberalen, voor wie het vrije marktmechanisme een primaire waarde is, betekent waardenpluralisme óók het zich open stellen voor ecologische en sociale implicaties daarvan. Gelukkig vinden we in Nederland een groeiend aantal bedrijven en multinationals dat verantwoord wenst te ondernemen en een balans zoekt tussen economie en omgeving en dit in hun milieuarverslagen ook publiekelijk toetsbaar maken.

Verder is de hardnekkige ontkenning van waardenconflicten bedreigend, waardoor politieke compromissen, die recht trachten te doen aan alle waarden, niet als een deugd maar als een slaptbod worden gezien. Het gevolg hiervan is afkeer van de politiek. Het bijbrengen van besef van waarden-pluralisme is een lastige zaak, zeker bij de gemiddelde burger waarvan het politieke inzicht toch al niet als groot beschouwd kan worden.

KANSEN VOOR HET LIBERALISME

En nu de kansen. Vanuit hun utilistische traditie hebben liberalen van oudsher oog voor eigen verantwoordelijkheid en de consequenties van keuzen. Omdat ideologie in het liberalisme een minder grote rol speelt, is het animo om waardenconflicten te willen verdoezelen kleiner. Wellicht kunnen liberalen de ontkenning- en vermijdingsmechanismen daardoor sneller herkennen om ze vervolgens in het politieke debat vlijmscherp te ontmaskeren.

Verder is een politieke partij zoals de VVD beter in staat recht te doen aan waardenpluralisme dan een *single-issue* organisatie binnen het maatschappelijk middenveld. Organisaties die zich voor één waarde inzetten, zoals het milieu, armoedebestrijding of vluchtelingenopvang, kunnen het zich permitteren de ogen te sluiten voor waarden aan de andere kant van het waardenconflict, zoals bijvoorbeeld het effect van strenge milieumaatregelen op de economie, van hogere uitkeringen op de overheidsfinanciën, of van een soepel immigratiebeleid op veiligheid en ruimtebeslag. Een serieuze politieke partij daarentegen biedt de kiezer een totaalplaatje waarin de effecten van alle keuzen in waardenconflicten zichtbaar worden. Wanneer *single-issue* organisaties geen oplossingen kunnen bieden die ook rekening houden met de prijs die betaald moet worden voor het ideaal, dan zijn hun leuzen eigenlijk politiek 'gratis'.

CONCLUSIE

Om van de bedreiging een kans te maken, is het belangrijk dat burgers het politieke afwegingsproces rond waardenconflicten beter leren doorzien. Daarbij is het verplicht volgen van maatschappijleer op school geen overbodige luxe en mag dit vak niet verdwijnen in een keuzeprofiel. Ook vraagt Nederland om een volwassen politieke journalistiek die niet zozeer de ruzies tussen de poppetjes verslaat, maar de dieperliggende waardenconflicten erachter weet bloot te leggen. Ook VVD-politici kunnen burgers wijzen op de waardenconflicten achter het politiek 'geharrewar' en daarnaast inzicht geven in de eigen (consistente doch niet dogmatische) voorkeur voor waarden zoals vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Ze kunnen ontkenningstrategieën trefzeker ontmaskeren en begrip kweken voor de noodzaak van het sluiten van 'saaie' compromissen. Met andere woorden,

met behulp van het waardenpluralistisch perspectief kunnen liberalen meewerken aan het herstel van het vertrouwen in de politiek.

LITERATUUR

- I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, 1969.
- I. Berlin, (ed. Henry Hardy), *The Sense of Reality*, Pimlico, 1996.
- I. Berlin, (ed. Henry Hardy), *The Roots of Romanticism*, Chatto & Windus, London, 1999a.
- I. Berlin, *Concepts and Categories*, Pimlico, London, 1999b.
- I. Berlin, (ed. Henry Hardy), *Three Critics of the Enlightenment*, Pimlico, 2000.
- F. Bolkestein, *Verzweigt de massacultuur de liberale democratie?* Lezing in de Pieterskerk, Leiden, 28 februari 2002. Bestellen: tel. 070-363 1948 of info@teldersstichting.nl.
- W.A. Galston, 'Value Pluralism and Liberal Political Theory', in: *American Political Science Review*, vol. 93, no. 4 (december 1999), p.769-778.
- J. Gray, *Berlin*, Fontana Press, London, 1995.
- R. Rorty, *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge, 1969.

NOTEN

1. Tot de waardenpluralistische beweging rekent men William Galston, John Gray, Stuart Hampshire, John Kekes, Charles Larmore, Steven Lukes, Thomas Nagel, Martha Nussbaum, Michael Stocker, Charles Taylor en Bernard Williams. Zij nemen echter niet alles van Berlin over en leggen eigen accenten. (zie ook Galston, 769).
2. Berlin geeft in verschillende essays uitleg van zijn waardenpluralisme. Het duidelijkst doet hij dat toch in zijn wereldberoemde essay 'Two Concepts of Liberty' (Berlin, 1969: pp. 118-173).
3. De latere Herder is helaas besmet geraakt door het virus van het nationalisme. Terecht wijst Bolkestein in zijn Telderslezing erop dat de Romantiek ook bron geweest is voor extreem nationalisme en fascisme.
4. De Romantiek was voor Berlin ook een bron voor positieve waarden zoals authenticiteit, zelfontplooiing, zelfexpressie en romantische liefde.
5. Berlin geeft in zijn werk geen nauwkeurige beschrijving van wat die basiswaarden zijn. De reden hiervoor is dat, alhoewel de kern vrij permanent is, de

basiswaarden in de periferie kunnen veranderen. Politiek filosoof John Gray herkent in Berlins basiswaarden de invloed van het Wittgensteinse concept van familiegelijkenis (Gray, p.69).

6. In tegenstelling tot latere postmoderne denkers zoals Richard Rorty, heeft Berlin de wens om de basismoraal in onze werkelijkheid te gronden. Hiermee sluit Berlin nog aan in de traditie van de Verlichting.
7. In de politieke filosofie is thans een discussie gaande in hoeverre (Berlins) waardenpluralisme en liberalisme met elkaar te verenigen zijn. De discussie is begonnen in 1995 met politicoloog John Gray die Berlin's liberalisme 'agonistic' noemt omdat vrijheid elke keer opnieuw bevochten moet worden. (Gray, p. 141). volgens

filosoof William Galston (1999) biedt Berlin's waardenpluralisme echter genoeg bescherming tegen inbreuk op essentiële liberale waarden. (Galston, p.769).

Drs. C. Aarsbergen-Ligtvoet is lid van de VVD en afgestudeerd in theologie (specialisatie ethiek en godsdienstfilosofie). Zij onderzoekt thans de levensbeschouwelijke kant van het liberalisme, humanisme en waardenpluralisme en schrijft een dissertatie over Isaiah Berlin met als titel Isaiah Berlin, a value pluralist vision on human nature and the meaning of life. Dit proefschrift maakt onderdeel uit van het interreligieuze project van de Vrije Universiteit: 'Why are human beings on earth?'.

HET HUISARTSENPROBLEEM

CHIEL SPRINGER

De Nederlandse huisartsen verkeren in een crisis-situatie. De massale huisartsenstaking op 2, 3 en 4 mei 2001 zal velen nog redelijk vers in het geheugen liggen. Dat een toch achtenswaardige beroepsgroep als die van de huisartsen het zover laat komen, kan niet anders betekenen dan dat hen het water tot de lippen is gestegen. Hoewel sinds die staking de huisartsen best wat tegemoet gekomen zijn, is het onvermijdelijk dat zij desondanks de komende vijf jaar in steeds zwaarder weer verzeild zullen geraken. Evenals de gewraakte wachtlijsten in de zorg is het massieve huisartsenprobleem het resultaat van een jarenlang falend overheidsbeleid. Ook het huisartsenprobleem is niet op korte termijn op te lossen door veel meer geld beschikbaar te stellen.

HISTORIE

Dat de Nederlandse huisartsen zich in een crisis bevinden, is op zich niet nieuw. Al twee keer eerder was daarvan sprake.

In 1966 was er het zogenaamde grote conflict met de ziekenfondsen: massaal werd de overeenkomst met de ziekenfondsen opgezegd. De directe aanleiding was dat het aantal huisartsen sterk afnam, waardoor er met name in de grote steden een onderbezetting was ontstaan. Het vakgebied had veel van zijn aantrekkelijkheid verloren ten faveure van de explosief ontwikkelende medische specialismen. Door het ontbreken van een specifieke opleiding was de huisarts onvoldoende toegerust om het veranderde ziekte- en gezondheidsgedrag van de bevolking tegemoet te treden: toenemende medicalisering van de samenleving en een ongebreideld vertrouwen in de mogelijkheden van de ziekenhuisgeneeskunde. De huis-

artsenij raakte in een identiteitscrisis van jewelste; een teloorgang was zeker niet denkbeeldig. Want ook de maatschappelijke waardering, met name de honorering, was sterk achtergebleven bij die van bijvoorbeeld de medisch specialist.

De huisartsen kregen op alle punten gelijk. Het honorarium ging met vijftig procent omhoog, de zogenaamde rekenormpraktijk werd verlaagd, de doktersassistente werd vergoed en op termijn kwam er een wettelijke pensioenvoorziening. Aan de identiteitscrisis over de inhoud van het vak werd tegemoetgekomen door de invoering van een specifieke beroepsopleiding tot huisarts en een eigen structuur voor nascholing (tot dan toe werd dat door niet-huisartsen bepaald). De basis voor de wederopbloei van de huisartsgeneeskunde was gelegd.

Rond 1980 was er wederom een crisis onder de huisartsen. Dit keer was het niet een tekort aan huisartsen dat de aanleiding was, maar de dreiging van een overschot. Jaarlijks werden er door de universitaire huisartsen instituten zo'n 600 'jonge klaren' afgeleverd. Veel meer dan nodig was voor de opvang van de bevolkingsgroei en het natuurlijk verloop in de beroepsgroep (5500 huisartsen in 1980). Het tekort aan huisartsen, ontstaan in de voorgaande decennia, was allang weggewerkt. De crisis van rond 1980 is weinig in de media gekomen, omdat het toenmalige bestuur van de Landelijke Huisartsen Vereniging (LHV) veel meer dan in 1966 en recent in 1999-2001, gehoor vond bij de beleidsbepalende overheid. De overheid was immers na een moeizaam begin (Structuurnota Gezondheidszorg 1974) in de jaren tachtig behoorlijk op stoom gekomen om de gezondheidszorg nader te structureren en te bepalen en verkeerde in de optimistische stemming deze sector ook werkelijk te kunnen gaan beheersen. In dat licht is het te begrijpen dat er een wet-

telijk vestigingsbeleid voor huisartsen kwam. De zittende huisartsen moesten wel iets inschikken: de rekennorm-praktijk werd verlaagd van 2600 naar 2350 ingeschreven patiënten per fulltime huisartsplaats. Tevens werd de praktijkgrootte gemaximeerd. In ruil voor meer bestaanszekerheid (geen ongeregelde vrije vestiging 'om de hoek') werd de facto wel een inkomensoffer gevraagd en werd het principe van goodwill bij praktijkoverdracht afgeschaft. Ook werd de vrijblijvendheid en de pluriformiteit in de beroepsuitoefening aan banden gelegd: aanvaarding van het basistakenpakket van de huisarts (LHV, 1983).

Zowel in de crisis van 1966 als die rond 1980 zijn drie deels met elkaar samenhangende hoofdelementen te onderscheiden:

- voorwaarden voor goede beroepsuitoefening
- 'manpowerplanning'
- honorering

Ook in de huidige crisis zijn dit de hoofdelementen. Bij alle drie vervult de centrale overheid direct of indirect een beleidsbepalende sleutelrol.

VOORWAARDEN VOOR EEN GOEDE BEROEPSUITOEFENING

Was het in 1966 vooral de inhoudelijke toerusting die de huisarts parten speelde (onvoldoende opgeleid), in 1980 was het met name de vrijblijvendheid (in de beroepsuitoefening en in vestiging). Bij de huidige crisis is het vooral de werkdruk, die de huisarts de das om doet. Er worden steeds meer eisen aan de huisarts gesteld, door patiënten (mondigheid), door de eigen beroepsgroep (invoeren van standaarden voor adequaat huisartsgeneeskundig handelen, verplichte nascholing) en door de toenemende bureaucratie (wetten en regels, ook van verzekeraars, maar ook van zorginstellingen waarnaar wordt verwezen). Het vakgebied is sterk in beweging, de wetenschappelijke ontwikkeling van het vakgebied is eigenlijk pas de laatste 15 jaar goed van de grond gekomen. Nieuw is bijvoorbeeld dat huisartsen systematisch preventieprogramma's (mede-)uitvoeren. Ook is de zorg voor chronische patiënten intensiever en effectiever geworden (zoals diabetes, hart- en vaatziekten, astma). En natuurlijk is er de vergrijzing, ouderen hebben nu eenmaal meer ziekten. Last but not least is er de deels verstopte toegang tot de specialistische geneeskunde, tot de ziekenhuiszorg, tot de

verpleeghuizen. De wachtlijsten en wachttijden bezorgen de huisarts handen vol werk, als pleitbezorger voor de eigen patiënten, maar ook om hen te bemoedigen en extra zorg te verlenen. Door dit alles is de werkdruk enorm toegenomen, voor een belangrijk deel door negatieve omstandigheden.

Huisartsen zeggen, als het om contacten met patiënten gaat, dat de huisartsgeneeskunde nog altijd het mooiste vak is, maar de toenemende ruis er omheen maakt de functie steeds moeilijker te vervullen. Het belangrijkste daarbij is dat de huisartsen de laatste jaren toenemend het gevoel hebben dat er niet naar hun noden geluisterd wordt door de beleidsbepalers. Die zijn bezig met heel andere zaken, met wetten en regels, met debatteren over stelselwijziging, wat er in het basispakket moet en over meer marktwerking. Zij hebben geen oog voor de lawine van dramatische gevolgen van falend gezondheidszorgbeleid uit het verleden. Zo heeft de beroepsgroep van huisartsen al vanaf 1993 gewaarschuwd voor een dreigend huisartsentekort, terwijl het ministerie zich rijk rekende met een alleen op papier bestaand reservoir van praktijkzoekende huisartsen. De samenstelling van de beroepsgroep is fundamenteel veranderd, veel meer vrouwelijke huisartsen, die overwegend parttime willen werken en daarnaast een oververtegenwoordiging van oudere huisartsen. Daarbij komt nog dat de carrièremogelijkheden voor huisartsen uiterst beperkt zijn. Burnout is ook onder huisartsen een afschrikwekkend, maar veel voorkomende oorzaak van arbeidsongeschiktheid geworden. De betreffende verzekeringspremies, zijn in vergelijking met bijvoorbeeld 10 jaar geleden verveelvoudigd. De sterk gestegen praktijkkosten worden in mindering gebracht op het toch al te lage inkomen. De druk van de avond-, nacht- en weekenddiensten is aanzienlijk zwaarder geworden. Zonder uitpuddend op één en ander in te gaan, moet worden geconstateerd dat de beroepssatisfactie behoorlijk is gekelderde, huisartsen klagen inmiddels veel, het imago is met sprongen achteruit gegaan. Zo'n toberig vakgebied is ook steeds minder aantrekkelijk voor basisartsen die voor de keuze staan welke vervolgopleiding ze zullen ingaan.

DE MANPOWERPLANNING

Huisartsen zijn beroepsbeoefenaars, die pas als zodanig

erkend worden nadat een intensief en langdurend opleidingstraject is doorlopen. De artsopleiding duurt netto 6 jaar en de vervolgopleiding tot huisarts 3 jaar. In de praktijk bestrijkt dit onder meer door wachttijden in totaal een periode van 10-12 jaar. Dit betekent dat er bij 'manpowerplanning' ver vooruit gedacht moet worden, althans als er vanuit een kraptemodel moet worden gerekend.

Al decennia lang geldt er voor de studie geneeskunde een *numerus fixus*. Beweegredenen hiervoor waren vooral de hoge kosten van de artsopleiding (thans circa 50.000 euro per student per jaar). Opleiden tot mogelijk werkloosheid moest worden vermeden. In lijn met de beheersingsambitie van de overheid is *numerus fixus* ook gebruikt als instrument ter beteugeling van de kostenstijging in de gezondheidszorg. De gedachtegang hierbij was: meer artsen impliceert meer aanbod, dus ook meer vraag, dus meer kosten. Onnodig te zeggen dat de *numerus fixus* bepaald wordt door de centrale overheid.

De laatste jaren bedraagt de uitstroom uit de studie geneeskunde hooguit 1400 'basisartsen' per jaar. Geconstateerd moet worden dat in het laatste decennium van de twintigste eeuw de behoefte aan artsen volstrekt verkeerd is ingeschat. Volgens de meest recente schattingen zou in de komende jaren ruim de helft van de basisartsen moeten doorstromen naar de huisartsopleiding. Voor de vervolgopleiding tot medisch specialist is de overblijvende helft zelfs onvoldoende. Voor verpleeghuisartsen en de sociaal geneeskundige functies (verzekeringsarts, jeugdarts, GGD-arts etc), tot nu toe goed voor zo'n 40% van de afgestudeerden, blijft er in deze opstelling dus helemaal niets meer over.

Huisartsen kunnen steeds moeilijker waarnemers vinden (bij ziekten, bij vakanties). Inmiddels zijn er voor zeker 60 praktijken geen opvolgers gevonden. Dit aantal zal in de komende jaren alleen maar toenemen.

In 2001 is een serieus begin gemaakt met een grotere instroom van de artsopleiding en van de huisartsopleiding. Het zal nog jaren duren voordat dit in het veld zoden aan de dijk zet. Op zijn vroegst na 2012 zal het aantal praktiserende huisartsen weer op sterkte gaan komen.

HONORERING

In het zogenaamde blauwe boekje, "*Medische ethiek en gedragsleer*" (uitgave KNMG 1959) staat te lezen: 'de arts,

als beoefenaar van het *officium nobile*, ontvangt geen loon of salaris, maar een honorarium, een ereloon. Voor de patiënt is het een kwestie van eer zijn arts naar behoren te belonen en voor de arts een erekwestie zijn patiënt, ongeacht de beloning, naar beste kunnen en vermogen te helpen.'

In de oorspronkelijke betekenis van ereloon bepaalt de patiënt zelf wat hij/zij zijn of haar dokter voor diens hulp zal geven. Maar onze maatschappij is veranderd, er zijn ziektekostenverzekeringen, beroepsorganisaties en een centrale overheid, die de economie regisseert, inkomenspolitiek bedrijft, de koopkracht van de burgers bewaakt. En er zijn huisartsentarieven: tarieven voor consulten en visites en voor een abonnement. Men baseert zich hierbij op een normpraktijk (2350 ingeschrevenen) met een norminkomen (ambtenaarschaal 14) en normpraktijkkosten. De inkomenssystematiek is voor het laatst vastgesteld in 1983 en de praktijkkostensystematiek in 1987. In een ingewikkeld krachtenspel wordt jaarlijks over de tarieven onderhandeld.

Zonder in detail te willen treden is door onafhankelijke rekenmeesters vastgesteld dat huisartsen anno 2001 tientallen procenten tekort komen, zowel in hun inkomensdeel als in hun praktijkkostendeel. Noodzakelijke investeringen en innovatie kunnen in onvoldoende mate worden gerealiseerd.

In de jaarlijkse onderhandelingen is kennelijk onvoldoende ruimte gelaten voor het verdisconteren van 'maatschappelijke' veranderingen: welvaartsontwikkeling, prijsontwikkeling onroerend goed, mondigheid patiënten, reductie werkweek, *parttime* werken, belang van vrije tijd, waardoor diensten steeds zwaarder gaan tellen. Maar ook zijn onvoldoende meegenomen de kosten samenhangend met de intensivering en kwaliteitsverbetering van de huisartsenzorg (verplichte nascholing, werken volgens standaarden, groter tijdsbeslag consulten, samenwerking, automatisering). En natuurlijk de toegenomen bureaucratie en de gatenvullerfunctie bij de filevorming in de specialistische gezondheidszorg en de verpleeghuiszorg (wachtlijsten). Toegegeven op kleine onderdelen zijn de huisartsen wel wat tegemoetgekomen (hogere ziekenfondstarieven in achterstandswijken en voor 65+ers, tegemoetkoming in de automatisering, de praktijkondersteuning en meer recent de dienstenstructuren). Maar dit zijn niet meer dan druppels op een gloeiende plaat, kruimels voor klein Duimpje.

De Staatscommissie Toekomstige Financieringsstructuur Huisartsenzorg (Commissie Tabaksblatt) heeft d.d. 5 april 2001 geconstateerd dat herijking van de praktijkkostenvergoeding en het inkomen van de huisarts noodzakelijk en urgent is. Geconstateerd is dat de beloning tijdens avonden, nachten en weekenden duidelijk achterblijft. Ook heeft de commissie aanbevolen dat er een scheiding komt tussen de financieringsstromen van praktijkkosten en inkomen. We zijn inmiddels een jaar verder en de vrees van huisartsen dat het advies van de commissie de facto zou blijven liggen tot de discussie over de stelselwijziging is beslecht, is bewaarheid. Toegegeven er is wel wat tegemoetkoming, maar nogmaals het zijn de kruimels voor klein Duimpje.

BESCHOUWING

De huisartsenproblematiek is uiteindelijk een capaciteitsvraagstuk. De capaciteit heeft geen gelijke tred gehouden met de vraag naar huisartsenhulp. De vraag is toegenomen door demografische factoren, door de mondigheid van de burgers, maar ook door de filevorming verderop in de gezondheidszorg. Ook zijn de huisartsen slachtoffer van hun eigen succes, van hun professionalisering. De wetenschappelijke ontwikkeling van de huisartsgeneeskunde is de laatste twee decennia explosief geweest, er is een uiterst solide, stevig verankerd bouwwerk gekomen voor adequaat huisartsgeneeskundig handelen. De Nederlandse huisartsgeneeskunde staat zonder overdrijven internationaal aan de top.

De Nederlandse huisartsen zijn in staat hulp te verlenen op een niveau, dat voorheen niet voor mogelijk werd gehouden. En met weinig middelen, tegen verhoudingsgewijs lage kosten. Huisartsen in Siddeburen en Susteren geven in essentie dezelfde hulp als huisartsen in de binnenstad van Haarlem en Den Haag, de onwenselijke pluriformiteit in de beroepsuitoefening is opgeheven. Maar de prijs die de huisartsen er voor hebben betaald is hoog, te hoog: een veel te hoge werkdruk, een volstrekt ontoereikende honorering en een huisartsentekort, dat zeker de komende tien jaar zal aanhouden.

In onze gezondheidszorg vervult de huisarts een centrale rol op basis van een unieke expertise. De huisartsgeneeskundige deskundigheid is gericht op het zelfstandig behandelen van ruim 90% van de aangeboden (ongeselec-

teerde) gezondheidsproblemen, het tijdig onderkennen van ernstige ziekten, het begeleiden van chronische en terminale zieken, alsmede de selectiefunctie. Iedere Nederlander heeft 'een eigen huisarts'. De Commissie Tabaksblatt heeft geconstateerd dat de huisarts niet alleen de poortwachter, maar ook de spil van onze gezondheidszorg is. De Commissie stelt dat die spil ook 'gezond' moet kunnen zijn.

Men zou zich echter op het standpunt kunnen stellen dat de markt maar zijn gang moet gaan. Als het inderdaad zo moeilijk is de capaciteit van de huisartsenhulp in stand te houden, moet de vrije markt maar uitmaken of de huisartsenij zich kan handhaven of naar de achtergrond verdwijnt. Tot nu toe heeft echter de Regering een dikke vinger in de pap bij de honorering van huisartsen, bepaalt de Minister het aantal op te leiden huisartsen en heeft deze zelfs een vetorecht ten aanzien van de opleidingseisen. Van een vrije markt is derhalve allerm minst sprake.

Ook zou gedacht kunnen worden aan het inperken van de vraag. In dit verband komt meestal naar voren het invoeren van een financiële drempel om de vraag om hulp af te remmen (remgeld). Dit verdraagt zich echter moeilijk met het basisprincipe van de huisartsgeneeskunde, namelijk de vrije, onbelemmerde toegankelijkheid van eerstelijns geneeskundige hulp. Immers een ogenschijnlijk kleine gezondheidsstoornis kan het eerste teken zijn van een ernstige ziekte. En van betrokkene kan in redelijkheid niet worden verwacht dit zelf te beoordelen. Het zou weinig ethisch zijn vroege diagnostiek en genezing te belemmeren door bij de 'poortwachter' van ons geneeskundig systeem een financiële drempel te leggen onder het mom van 'de eigen verantwoordelijkheid'. Anders gezegd: bij de huisarts is het niet mogelijk om te schakelen van een vraaggestuurde naar een behoeftegestuurde zorg, omdat het juist veelal gaat om beginnende klachten, om ongeselecteerde medische problemen.

CONCLUSIE

Geconstateerd moet worden dat de beleidsverantwoordelijken de huisartsen behoorlijk in de kou hebben laten staan. Ondanks de vele en krachtige signalen uit de beroepsgroep, is er bitter weinig mee gedaan. Het liberale beginsel de vooruitgang ruim baan te geven, zou zeker van toepassing moeten worden gebracht op de huisartsenij,

die zich vakinhoudelijk zo positief heeft ontwikkeld. De huisarts vervult een cruciale functie in ons gezondheidszorgstelsel en er zijn weinig tekenen die erop wijzen dat dit zou moeten veranderen.

Eén en ander impliceert dat de eerder genoemde aanbevelingen van de Commissie Tabaksblatt met voortvarendheid moeten worden uitgewerkt en gerealiseerd. Zeker zolang er een menskrachttekort is, moet de huisarts niet lastig worden gevallen met 'debating-items' als 'meer markt' en 'huisarts uit het basispakket'.

Om het hoofd te bieden aan de schaarste is de beroepsgroep naarstig op zoek naar nieuwe vormen van huisartsgeneeskundige zorg en experimenteert daarmee: grootschalige dienstenstructuren, groepspraktijken, praktijkondersteuners, 'nurse-practitioners', huisartsen-ziekenhuizen. De beleidsverantwoordelijken zouden de huisartsen ruimhartiger dan voorheen de mogelijkheden hiertoe moeten bieden.

Prof.dr. M.P. Springer is hoogleraar Huisartsgeneeskunde aan het Leids Universitair Medisch Centrum.

HET DUITSLANDPROGRAMMA NODIGT U UIT

Op 1 januari 2002 is het nieuwe Duitslandprogramma van start gegaan. Het programma kent een *open entry* karakter: instellingen die zich in de doelstellingen herkennen, worden uitgenodigd (financiële) aanvragen voor participatie in te dienen. Het Duitsland Instituut Amsterdam (DIA) verzorgt de coördinatie van het programma.

Het programma wil activiteiten stimuleren die de kennis over Duitsland in Nederland vergroten. Het biedt daarnaast een forum voor geïnteresseerde organisaties die hieraan willen bijdragen. Dit programma wordt, op basis van *matching*, gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Het programma kent zes themavelden, onder andere over de Duitse binnenlandse politiek, de maatschappelijke structuurveranderingen in Duitsland en Duitsland en de Europese Unie. Aanvragen voor deze themavelden kunnen bij het DIA worden ingediend.

Deadlines worden vermeld op de website www.duitslandweb.nl.

U kunt een brochure bestellen met informatie over de inhoud en opzet

van het nieuwe Duitslandprogramma, inclusief een handleiding met de voorwaarden voor deelname.

U kunt hiervoor ook de website www.duitslandweb.nl raadplegen. Dit (Nederlandstalige) portaal is in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken door het DIA opgezet en vervult tevens een belangrijke taak binnen het Duitslandprogramma. Het web is toegankelijk voor iedereen die informatie zoekt over Duitsland, met name op het gebied van politiek en recente geschiedenis, alsmede de Nederlands-Duitse betrekkingen.

Voor meer informatie en/of de brochure: www.duitslandweb.nl en www.dia.uva.nl.

Duitsland Programma

DUISSLAND INSTITUUT

ONDERZOEK NAAR DE WERKELIJKE (FYSIEKE) TOESTAND VAN DE WERELD

DICK THOENES

Het gevaar van het ‘broeikaseffect’ en het uitputten van energiebronnen, het idee dat de milieuvervuiling alsmaar toeneemt en de veronderstelling dat de voedselvoorziening op termijn niet meer voldoende zal zijn om de groeiende wereldbevolking te voeden. Allemaal maakt het onderdeel uit van een repertoire van algemeen geaccepteerde meningen binnen de Westerse samenleving. Meninge n die volgens steeds meer kritische onderzoeken echter niet op de feiten blijken te berusten. De werkelijke toestand van de wereld is niet zo dramatisch als het meestal wordt voorgesteld.

INLEIDING

De politieke besluitvorming in Nederland en in andere westerse landen betreft in steeds grotere mate onderwerpen met een technische of wetenschappelijke achtergrond. Politici en beleidsmakers zijn daarbij geheel afhankelijk van de berichtgeving over resultaten van wetenschappelijk onderzoek en vooral over de interpretatie daarvan. Omdat die resultaten uit zoveel verschillende bronnen kunnen komen, kan de interpretatie en evaluatie daarvan erg ingewikkeld zijn.

Binnen elke tak van wetenschap zijn gebieden aan te wijzen waarover alle vakmensen het eens zijn, maar dit betreft meestal onderzoeken van enige tientallen jaren geleden. Op de meest actuele onderzoeksterreinen ligt dat echter heel anders. De discussie is daar nog volop in beweging en wordt voortdurend gevoed door nieuwe onderzoekresultaten. Ook ontstaan er van tijd tot tijd nieuwe theorieën. Het gevolg is dat er van een algemene opinie in de wetenschap geen sprake kan zijn.

De gewone burger beseft vaak te weinig hoe controversieel ‘de wetenschap’ is! Hoe vaak lezen wij niet in de

krant: ‘Uit recent wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat.....’, waarna een conclusie volgt. Deze is echter meestal erg voorlopig of geldt alleen onder zeer bepaalde omstandigheden. Verder staat er meestal niet bij of de conclusie betrekking heeft op een gevonden *oorzakelijk verband* dan wel op een *empirische correlatie*. In het laatste geval (en dat is meestal zo) kan later blijken dat de gevonden correlatie toevallig was en het gevolg van een te klein aantal metingen (dus statistisch niet verantwoord). Andere onderzoeken op hetzelfde gebied waaruit andere conclusies volgen halen de krant dikwijls niet.

Doordat de actuele wetenschap spreekt met een veelheid van stemmen, worden de interpretatie en de communicatie naar de samenleving erg moeilijk. Van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek komt maar een klein deel onder de ogen van de media en deze hebben niet altijd voldoende deskundigheid om een en ander goed te interpreteren. Gelukkig hebben steeds meer kranten goede wetenschapsjournalisten, maar deze kunnen onmogelijk de gehele wetenschap overzien. Bovendien hebben ze, merkwaardig genoeg, vaak betrekkelijk weinig invloed op de algemene opinie en op de politiek.

Gelukkig beschikt de overheid ook over eigen onderzoeksinstituten, die opdrachten van de overheid kunnen uitvoeren en adviezen aan de regering kunnen geven. Daaraan kleven in principe wel twee bezwaren die vaak niet voldoende worden onderkend: de overheid kan te eenzijdig worden voorgelicht, waarbij opvattingen van andere wetenschappelijke stromingen onderbelicht blijven en er kan een ongewenste terugkoppeling ontstaan tussen politiek en wetenschap, doordat deze door de overheid wordt gefinancierd.

‘Maatschappelijk relevant’ onderzoek is vrijwel altijd ‘multidisciplinair’, dat wil zeggen dat onderzoekresultaten

uit verschillende vakgebieden moeten worden gecombineerd. De interpretatie is dan veel moeilijker. Soms wordt de noodzaak van inbreng van deskundigen uit bepaalde andere vakgebieden over het hoofd gezien. Later kunnen deze de voorlopige conclusies geheel op hun kop zetten. Helaas vinden vele onvoldoende gefundeerde conclusies snel hun weg naar de pers, vooral omdat onderzoekers graag aan de weg timmeren. Dit geldt in sterke mate voor onderzoek naar milieubelasting en klimaatverandering. Het gevolg is dat allerlei twijfelachtige opvattingen wijd verbreid worden.

HET ALGEMENE PROBLEEM VAN DE TOESTAND VAN HET MILIEU EN HET KLIMAAT

Op geen ander gebied is de verspreiding van slecht gefundeerde opvattingen zo wijd verbreid als op het gebied van milieu en klimaat. Er zijn veel politici die hierover een uitgesproken mening hebben en daarbij zelfs beweren dat wetenschappelijke kennis daarvoor niet werkelijk nodig is. Dat is een vrijbrief voor allerlei vormen van 'ketterij'. Dit wordt gretig overgenomen door de media, waar immers opinies van gezaghebbende politici vaak zwaarder tellen dan de eigenlijke feiten.

De reactie daarop uit de wetenschap komt vaak erg laat en wordt door de media nogal eens genegeerd of verdacht gemaakt. We hebben hier te maken met het moderne verschijnsel van 'politieke correctheid'. Deze schrijft voor dat men moet geloven in bepaalde 'algemeen geaccepteerde' opvattingen, die vaak neerkomen op doemscenario's. Wie daaraan twijfelt, ook op goede gronden, mag niet serieus genomen worden. Deze houding treft men zelfs aan bij een vrij groot aantal 'wetenschappers' of lieden die zich althans zo noemen.

Dit is een zeer bedenkelijke zaak. Weliswaar kan men stellen dat men beter kan anticiperen op allerlei dreigende gevaren en wellicht daarvoor dan maatregelen moet nemen waarvoor nog niet voldoende argumentatie voorhanden is, maar door op bepaalde punten te overdrijven of ronduit onwaarheden te verkondigen kan men zijn doel voorbij schieten. Bovendien riekt 'politieke correctheid' naar onderdrukking van vrije meningsuiting.

Er zijn echter de laatste tijd steeds meer 'milieu- en klimaatsceptici' naar voren gekomen, die met cijfers en argumenten aantonen dat de problematiek anders ligt

dan de publieke opinie het wil hebben. Een van de belangrijkste van hen is de Deense statisticus en politieke wetenschapper Bjørn Lomborg, die vorig jaar een boek publiceerde met de titel *The Skeptical Environmentalist*.¹ De schrijver is erin geslaagd over de belangrijkste milieu- en klimaatvraagstukken een goed gedocumenteerde visie te geven. Dit boek is uniek en van groot belang voor politici en beleidsmakers. Lomborg formuleerde de essentie van het probleem in de subtitel van zijn boek 'Het meten van de werkelijke toestand van de wereld'. Want daar gaat het natuurlijk om!

De achtergronden van de persoon Lomborg zijn interessant. Oorspronkelijk was hij een typisch 'linkse' aanhanger van Greenpeace. Deze organisatie verzette zich tegen de uitspraken van de Amerikaanse econoom Julian Simon, die beweerde dat de algemene opvattingen over het milieu gebaseerd zijn op 'vooringenomen standpunten en slechte statistieken'. Lomborg wilde de bezwaren tegen Simon onderbouwen en maakte een grondige studie van diens werk. Hij kwam tot de conclusie dat hij op de meeste punten Simon gelijk moest geven. Hij is deze materie toen verder gaan bestuderen, hetgeen geleid heeft tot het schrijven van dit boek. Hij is onlangs benoemd tot directeur van een Instituut voor Milieuevaluatie in Denemarken. Dit artikel is voor een belangrijk deel, doch niet uitsluitend, gebaseerd op zijn boek.

DE 'LITANIE'

Voordat men zich kan verdiepen in de werkelijke fysieke toestand van de wereld is het noodzakelijk goed onderscheid te maken tussen feiten en legendes. Lomborg gaat in zijn boek uitgebreid in op de legendevorming op de gebieden milieu, klimaat, gezondheid enzovoorts. Hij stelt vast dat er een wijd verbreid irrationeel systeem van opvattingen bestaat, dat ik in ander verband het nieuwe 'geloof' heb genoemd. Dit geloof kent een 'Litanie', die ongeveer luidt als volgt:

'Het gaat steeds slechter met de wereld; op den duur zal het helemaal mislopen en wij mensen zijn daarvan de schuld. De slechtheid van de toestand van de wereld blijkt uit toenemende schaarste aan grondstoffen en uit steeds grotere vervuiling van het milieu. De lucht, de rivieren, de bodem en de oceanen zouden allemaal steeds vuiler worden, leidend tot een wereldomvattende catas-

trofe'. We kunnen hierover dagelijks berichten lezen in de pers en zien op de televisie, vooral in reclames van de milieubewegingen.

Deze Litanie is zo algemeen ingeburgerd dat hij door de meeste mensen in de westerse wereld, althans voor een deel, is overgenomen. Een beroemde apostel van dit geloof is Al Gore, de vorige vice-president van de Verenigde Staten. In zijn boek *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit* verkondigt hij het idee dat wij door ons materialisme de wereld definitief aan het verzieken zijn.² Omdat onze gehele cultuur eigenlijk bedorven is, zien we geen kans meer om de wereld van de ondergang te redden, aldus Gore.

Lomborg laat zien dat geen van deze onheilsvoorspellingen wordt gestaafd door feiten. Het zijn niet meer dan ongefundeerde opinies, die blijkbaar gretig weerklank vinden. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door een calvinistisch gevoel van schuld, omdat wij het materieel zo goed hebben. Later bleek dat Gore bewust voor dit standpunt had gekozen met de bedoeling om zo meer stemmen te krijgen voor het presidentschap.

Lomborg vermeldt als voorbeeld van deze manier van denken de resultaten van een uitgebreid opinieonderzoek, waarin grote aantallen mensen in allerlei verschillende landen werd gevraagd naar hun mening over de kwaliteit van het milieu, respectievelijk in hun directe omgeving, in hun land en in de wereld. In het algemeen vindt men dat de kwaliteit in deze volgorde sterk afneemt: dichtbij het best, ver weg het slechtst. Als iedereen dit vindt kan dit natuurlijk niet kloppen!

Toch hebben zelfs de meest rationele en sceptische mensen wel het gevoel dat er iets moet kloppen van deze onheilsvoorspellingen. Inderdaad zijn er veel voorbeelden aan te wijzen van decadentie in de westerse maatschappij, die een negatieve invloed hebben zowel op de geestelijke gezondheid van de mens als op de gezondheid van onze planeet (bijvoorbeeld de verkwisting van grondstoffen en energie, het overmatige gebruik van veel te grote en te zware, brandstofverslindende auto's, het plegen van roofofbouw op de natuur etcetera). Dit is echter geen reden om de toestand van de wereld niet nuchter en kritisch te bekijken, integendeel. Toch is de Litanie tot vandaag de dag vrijwel onaantastbaar gebleken.

WAAROM HOREN WIJ ZOVEEL SLECHT NIEUWS?

Je kunt de krant niet openslaan of je leest wel iets over nieuwe vondsten van milieubelastende stoffen, gevaarlijke bestanddelen van voedsel, plaatselijke klimaatveranderingen enzovoort. In het algemeen zijn die berichten juist, maar de implicaties niet. Vrijwel nooit zijn dergelijke verontrustende berichten voorzien van kwantitatieve en statistische gegevens. De concentraties van gevonden schadelijke stoffen blijken vaak extreem laag te zijn en de nieuwigheid zit dan voornamelijk in de verbeterde gevoeligheid van chemische analyses. Klimaatveranderingen, vooral plaatselijke, zijn van alle tijden. Dikwijls zijn de vondsten van geen betekenis voor de gezondheid of voor het wereldklimaat.

Een irrationeel pessimisme kan worden gevoed door feitelijk objectieve doch beperkte voorlichting. Wanneer een onderzoeksinstituut onderzoek doet naar een bepaald probleem (bijvoorbeeld op milieugebied), dan kan er uitkomen dat het probleem niet bestaat of niet belangrijk is of dat het probleem wel bestaat. In het eerste geval wordt het onderzoek niet voortgezet en horen we er niets meer van, in het tweede geval wel. Wij horen daardoor meer slechte resultaten dan goede. Ander voorbeeld: stel dat bij een onderzoek een zwakke correlatie wordt gevonden tussen het voorkomen van een bepaalde stof in het milieu en een lokaal voorkomende ziekte. Men heeft dan de neiging om een oorzakelijk verband te verwachten. Voor de pers staat zo'n verband vaak al direct vast. Als uit andere onderzoeken zo'n correlatie niet is gevonden, lees je daarover veelal niets. Het verontrustende beeld blijft dus over, ook al is dit misschien onjuist. Zou men alle onderzoeken publiceren, dan zou de conclusie in het algemeen positiever zijn.

Voorts wordt kennis onvermijdelijk geïnterpreteerd en op een bepaalde wijze weergegeven. De media tonen een voorkeur voor het actuele en sensationele. De vondst van een bepaalde nieuwe verontreiniging in het water van een rivier, hoewel misschien niet eens belangrijk, is 'beter' nieuws dan het feit dat diezelfde rivier in 20 jaar veel schoner is geworden. Kort gezegd: slecht nieuws is goed nieuws voor de krant; goed nieuws is geen nieuws. Zo krijgen wij een sterk vertekend en gefragmenteerd beeld van de wereld, waarbij een overzicht en een

perspectief op de lange termijn meestal ontbreken. Dit gebeurt ook zonder boze opzet!

Verder kan het van belang zijn wie het onderzoek financiert. Als milieuonderzoek wordt gefinancierd uit publieke middelen lijkt dit misschien objectief, maar dat hoeft niet zo te zijn. Elke onderzoeker wil graag dat zijn onderzoek ook in de toekomst wordt gefinancierd. Daardoor kan een bepaald onderzoeksgebied spontaan groeien, waarbij er steeds meer nieuwe problemen worden geïdentificeerd dan er oude worden opgelost. Daarbij stellen de onderzoekers de oorspronkelijke veronderstellingen vaak niet meer ter discussie. Er ontstaan 'paradigma's' die soms een lang leven hebben.

Dan zijn er de milieuorganisaties, die oorspronkelijk nuttig werk deden, maar waarvan de doelstellingen nu voor een belangrijk deel zijn achterhaald. Zou men vinden dat het goed gaat met het milieu, dan verliezen zij hun inkomsten. Zij zijn in feite de belangrijkste belijders van de Litanie. Ze hebben dan ook de neiging de slechtheid van de toestand van de wereld te overdrijven. Ook politici kunnen onheilsboodschappen goed gebruiken. Hiermee kunnen zij veel kiezers voor zich winnen. Iedereen is immers voor het milieu! (tenminste zolang men niet zelf in zijn vrijheden wordt aangetast). Daarbij komt dat politici niet kunnen leven met onzekerheden. Uit een veelheid van tegenstrijdige berichten kiezen zij de meest aannemelijke of die welke het beste passen bij hun reeds ingenomen standpunt. Deze worden weer gretig door de media verspreid.

EXPONENTIËLE GROEI, GRONDSTOFFEN EN VOEDING

Ons gebruikelijke toekomstbeeld van de wereld is in de eerste plaats gebaseerd op het idee van exponentiële groei van de bevolking en van de productie op een eindige aardbol. Het lijkt overduidelijk dat dit een keer fout zou moeten gaan. Er zouden schaarste aan grondstoffen en toenemende vervuiling van het milieu over de hele wereld moeten optreden.

Uit studies van de Verenigde Naties blijkt echter dat de huidige nog hoge bevolkingsgroei in de ontwikkelingslanden meer het gevolg is van een dalend sterftecijfer dan van een hoog geboortecijfer. Wereldwijd is het gemiddelde aantal kinderen per vrouw in 30 jaar gedaald

van ongeveer 6 naar 3 en het neemt nog verder af. Overigens neemt het aantal vruchtbare vrouwen nog toe door het hoge geboortecijfer van meer dan 20 jaar geleden, wat voorlopig nog leidt tot een grote bevolkingsgroei. Dezelfde situatie heeft zich in veel Europese landen voorgedaan voor 1930 (en in Nederland tot voor kort). Door de toenemende welvaart die gepaard gaat met beter onderwijs wordt verwacht dat het gemiddelde aantal kinderen per vrouw zich zal stabiliseren op 2.1, waardoor de wereldbevolking niet verder zal groeien dan tot ongeveer 11 miljard (volgens de middenvariant). Dit is veel, maar Lomborg toont aan dat de aarde dit aantal mensen gemakkelijk zal kunnen voeden. Deze bevolkingsgroei zal grotendeels worden opgevangen door de steden, zodat er voldoende landbouwgrond overblijft. Inmiddels neemt de efficiency van de landbouw over de gehele wereld sterk toe. Wat wel 'De Groene Revolutie' wordt genoemd, heeft in de laatste 40 jaar al gezorgd voor een stijging van de opbrengsten per hectare van gewassen als rijst, maïs en tarwe, met een factor 2 à 2.5 over de hele wereld. Er wordt nog steeds veel honger geleden, maar het aantal hongerenden neemt af. Bij de te verwachten verdere ontwikkeling van de efficiency van de landbouw zal de beschikbaarheid van voedsel sneller toenemen dan de bevolking. Het werkelijke probleem is op den duur niet meer de voedselschaarste, maar de voedseldistributie en dit probleem is met technische en politieke middelen op te lossen.

Een ander voorbeeld: het gebruik van olie. De nu bekende olievoorraden zijn voldoende voor hoogstens enkele tientallen jaren, indien de huidige welvaartsgroei en de daarmee samenhangende groei van het brandstofverbruik onverminderd doorgaan. Het gebruik van olie zal inderdaad blijven stijgen, hoewel minder hard dan de welvaart, vanwege toenemende verhoging van de energie- en productefficiency. Wanneer de olie schaars dreigt te worden en de prijzen gaan stijgen, besteden de oliemaatschappijen meer geld aan exploratie, waardoor steeds meer olievoorraden worden aangeboord. Dit leidt tot hogere productiecapaciteiten waardoor de prijzen weer gaan dalen. Dit gaat nu al bijna een eeuw voort op deze wijze, zonder dat de prijs, gecorrigeerd voor inflatie, wezenlijk is toegenomen. De omvang van de aangetoonde oliereserves groeit sneller dan het gebruik. Wanneer

er ooit een tijd komt dat toenemende olieproductie de groeiende vraag niet meer kan bijhouden, zal de prijs sterk gaan stijgen en zullen allerlei alternatieve energiebronnen, die nu in principe bekend maar te duur zijn, verder worden ontwikkeld. Het is natuurlijk onvermijdelijk dat de olie een keer echt op raakt, maar dat is nog zo ver weg dat we voldoende tijd hebben om alternatieven te ontwikkelen. Steenkolen, kernenergie, windenergie en zonne-energie lijken, in deze volgorde, de meest kansrijke alternatieven. De mogelijkheden van de laatste twee zijn echter beperkt doordat wind en zon niet altijd ter beschikking staan. Daarvoor zullen dus ook systemen van energieopslag nodig zijn.

Dergelijke redeneringen gelden voor de meeste andere grondstoffen. Het boek *De grenzen van de groei* van Meadows (1972) is voor ons een leerzaam voorbeeld van een denkwijze die onjuist is gebleken. Volgens de voorspellingen uit dit boek zouden de voorraden van olie en een groot aantal metalen lang voor 2000 zijn uitgeput. Dit blijkt helemaal niet te zijn uitgekomen; in veel gevallen zijn de verwachtingen voor de toekomst nu zelfs gunstiger dan toen. De belangrijkste reden daarvoor is technologische vernieuwing en die is moeilijk te voorspellen!

SCHOON WATER

Wij kunnen overal lezen dat schaarste aan schoon water het belangrijkste probleem van de toekomst wordt. Lomborg toont aan dat in verreweg de meeste landen voldoende regen valt om aan de behoeften aan schoon water te voldoen. Echter, in veel ontwikkelingslanden bestaan geen goede zuiverings- en distributiesystemen. Dit is een kwestie van tekort aan geld en slecht management. In die landen waar werkelijk een watertekort is, zoals in het Midden-Oosten, wordt ontzilting van zeewater toegepast. Dit kost echter energie, dus geld. Overigens kan er nog veel op het gebruik van water worden bespaard, vooral in de landbouw. In die landen waar een structureel watertekort is, kunnen sommige landbouwproducten, zoals graan, beter geïmporteerd worden. Lomborg stelt in zijn boek dat het waterprobleem in de wereld in de eerste plaats een probleem is van onvoldoende geld, en niet van onvoldoende water.

MILIEU EN GEZONDHEID

Het blijkt uit officiële cijfers dat het milieu in het algemeen schoner is dan het in de laatste 50 jaar ooit is geweest. Dit geldt met name voor Europa en Noord-Amerika.

We kunnen onderscheid maken tussen verontreiniging van de lucht, van het water en van de bodem. Lomborg toont in zijn boek aan dat voor de menselijke gezondheid luchtverontreiniging verreweg de belangrijkste is. Op dit gebied is in de laatste tientallen jaren ongehooflijk veel verbeterd en dat is lang niet iedereen bekend. De zes belangrijkste verontreinigingen van de lucht zijn volgens hem: vaste stofdeeltjes (rook, roet, stof), zwaveldioxide, stikstofoxiden, ozon, lood en koolmonoxide. De concentraties van deze stoffen in de lucht in bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Engeland zijn de laatste dertig jaar flink afgenomen. Lood is bijna verdwenen, zwaveldioxide is sterk gedaald door ontzwaveling van brandstoffen, stikstofoxiden en koolmonoxide door toepassing van autokatalysatoren. De hoeveelheden kleine deeltjes, vooral die kleiner dan 2.5 micron, zijn naar verhouding minder gedaald en deze vormen, in termen van schade aan menselijke gezondheid, nu in feite de belangrijkste luchtverontreiniging. Dit uiterst fijne stof is in de eerste plaats schadelijk voor de longen. Nu andere oorzaken, zoals verbranding van steenkool, grotendeels zijn verdwenen, zijn dieselmotoren als belangrijke bron hiervan overgebleven. Echter ook op dit gebied worden grote vorderingen gemaakt, met name door verdere ontzwaveling van brandstoffen en door katalytische naverbranding (het is nog van belang om hierbij op te merken dat zeer fijne roetdeeltjes en onvolledig verbrande koolwaterstoffen kankerverwekkend zijn, of ze nu afkomstig zijn van tabak, dieselolie of van ander organisch materiaal).

Indertijd is de ontzwaveling van brandstoffen en de toepassing van autokatalysatoren vooral gericht op vermindering van 'zure regen'. Dit bleek later een vergissing te zijn. In het algemeen bleek luchtverontreiniging door zwavel- en stikstofoxiden eerder een positief dan een negatief effect te hebben op de groei van bomen en andere gewassen. De waargenomen schade aan bossen in Midden-Europa was waarschijnlijk het gevolg van plaatselijke luchtverontreiniging door rook en van plantenziekten. Ammoniak, die vrijkomt bij de veeteelt, draagt echter

niet bij aan zure regen, zoals vaak wordt verondersteld, maar vermindert deze juist. Ammoniak kan plaatselijk, onder bepaalde omstandigheden, leiden tot verzuring van de bodem, maar de betekenis daarvan is erg beperkt.

Uit een studie van de Wereldgezondheidsorganisatie blijkt dat er door luchtverontreiniging binnenshuis wereldwijd ongeveer 14 keer zoveel doden vallen als door verontreiniging van de buitenlucht. De belangrijkste gevaarlijke verontreinigingen in de binnenlucht in ontwikkelde landen zijn tabaksrook, radon, asbeststof en formaldehyde, de laatste drie uit verschillende bouwmaterialen. De concentraties van deze verontreinigingen zijn vooral toegenomen doordat we de kieren in onze huizen beter hebben gedicht om brandstof te besparen. De schadelijke gevolgen zijn ook toegenomen doordat de moderne mens meer tijd binnenshuis doorbrengt dan vroeger (buitenleven en sport hebben voor een belangrijk deel plaatsgemaakt voor computergebruik en televisiekijken). In de ontwikkelingslanden is de situatie veel erger, omdat er veel binnenshuis wordt gestookt, waarbij hout, plantenafval en koeienmest worden verbrand, veelal in slecht geventileerde ruimtes. Dit zijn voorbeelden waarbij de toestand in de wereld slechter is dan velen denken.

Wanneer men kijkt naar de gezondheid van de mensen, dan valt vooral op dat de levensverwachting enorm is toegenomen, van ongeveer 30 jaar tot 67 jaar, wereldwijd, in de laatste 100 jaar. Kindersterfte en de sterfte aan de meeste ziektes zijn enorm gedaald. De belangrijkste doodsoorzaken die nog over zijn, zijn ondervoeding in de ontwikkelingslanden en tabaksrook in de ontwikkelde landen. Deze getallen zijn zeer veel groter dan die voor AIDS. Het aantal AIDS-slachtoffers is plaatselijk echter groot in Zuidelijk Afrika, hoewel het in een aantal landen daar toch weer dalend is.

Hoewel er op gezondheidsgebied bijna overal vooruitgang wordt geboekt, is er één ziekte waar dit niet zo blijkt te zijn en dat is astma. De oorzaken daarvan zijn nog onvoldoende bekend.

Ook op het gebied van vermindering van de waterverontreiniging is veel vooruitgang geboekt. Het idee dat de oceanen steeds verder vervuild raken is aantoonbaar onjuist. Belangrijker is plaatselijke vervuiling van kustwateren, meren en rivieren. Vrijwel overal zien we in recente tijden een sterke daling van de concentraties aan

schadelijke verbindingen zoals chloorkoolwaterstoffen en zware metalen, maar er is nog steeds ruimte voor aanzienlijke verbetering. 'Beter' is niet hetzelfde als 'goed'!

Het probleem van de 'afvalberg' is aanzienlijk. Een eenvoudig rekensommetje leert echter dat bijvoorbeeld voor de Verenigde Staten een oppervlakte van 800 km² (0,01 % van het landoppervlak) voldoende is om alle afval van de 21^e eeuw te storten, in een 30 meter dikke laag.

Wat de toekomst betreft is Lomborg vrij optimistisch. Hij maakt bij zijn redenering gebruik van cijfers van de Wereldbank. Deze laten zien dat er wat milieubelasting betreft in de westelijke wereld drie fasen in de ontwikkeling zijn te herkennen: In de beginfase van industrialisering was de milieubelasting nog klein, bij toenemende industrialisering nam deze snel toe en bereikte een maximum. In de fase van verder stijgende welvaart nam de milieubelasting weer sterk af door effectieve en kostbare milieumaatregelen. De maximum milieubelasting lag bij een BNP van ongeveer \$3000 per persoon per jaar. Een dergelijk scenario wordt verwacht voor de ontwikkelingslanden. De Wereldbank verwacht dat in 2100 de gemiddelde welvaart over de hele wereld veel hoger zal zijn, waardoor een overeenkomstige daling van milieubelasting verwacht kan worden.

KLIMAATVERANDERING

Mogelijke klimaatverandering wordt door velen het meest belangrijke, wereldomvattende milieuprobleem gevonden. Er wordt verondersteld dat het toenemende gebruik van fossiele brandstoffen leidt tot een 'extra broeikas-effect', voornamelijk veroorzaakt door kool dioxide (CO₂) dat bij verbranding vrijkomt.

Met regelmatige tussenpozen publiceert het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) zeer uitgebreide en gedetailleerde rapporten over klimaatonderzoek van over de hele wereld. Hoewel in de 'Summaries van Policymakers' gewag wordt gemaakt van een groot aantal onzekerheden en tegenstrijdigheden in de resultaten, verbindt het IPCC hieraan niettemin expliciete en verontrustende conclusies. Ze komen erop neer dat drastische maatregelen nodig zijn om een rampzalige, wereldwijde temperatuurstijging af te wenden.

Volgens vele wetenschappers zijn deze conclusies onverantwoord. Enkele bekende sceptici op dit gebied

zijn bijvoorbeeld C.J.F. Böttcher (NL), Richard S. Lindzen (VS), S.Fred Singer (VS), Sonja Boehmer-Christiansen (VK), Philip Stott (VK), John Daly (AUS), Bjørn Lomborg (DK) en de wetenschapsjournalisten Nigel Calder (VK) en Simon Rozendaal (NL). Natuurlijk staan ook hun standpunten ter discussie!

De kritiek op de uitspraken van het IPCC omvat drie belangrijke punten: de bewering dat de gemiddelde temperatuur op aarde reeds stijgende is, wordt aangevochten (dit is een moeilijk meetprobleem), een aantal veronderstellingen dat ten grondslag ligt aan de fysische modelleringen, waarop het IPCC zijn conclusies over klimaatverandering baseert, is onvoldoende betrouwbaar en de maatschappelijke scenario's die het gebruik van brandstoffen in de 21e eeuw beschrijven, zijn niet realistisch.

Om vast te stellen of zich al een temperatuurstijging op aarde heeft voorgedaan tengevolge van de uitstoot van het CO₂ en wat het kwantitatieve verband hiertussen is, heeft men modellen nodig die de opeenvolgende temperatuurstijgingen en -dalingen van de afgelopen eeuw beschrijven. Deze laatste hebben in elk geval ook natuurlijke oorzaken. Het CO₂-gehalte van de atmosfeer is alleen na ongeveer 1950 significant toegenomen, terwijl de belangrijkste temperatuurstijging toen al had plaatsgevonden. Dezelfde modellen worden gebruikt voor het voorspellen van de toekomst. In de modellen zitten drie effecten die nog onvoldoende bekend zijn: de invloed van verschillende soorten uiterst fijne stofdeeltjes die de mens in de atmosfeer brengt (met name sulfaten, roet en mineraal stof), het gedrag van waterdamp (het belangrijkste 'broeikasgas') en de vorming en verdwijning van wolken. Daardoor zijn de modellen waarop het IPCC zijn conclusies baseert nog onvoldoende betrouwbaar.

Het gevolg van dit alles is dat de fysische basis voor beschrijving van klimaatverandering onvoldoende is om uitspraken over de toekomst te kunnen doen. Het gaat niet om de 'laatste procenten', maar om vrij grote onzekerheidsfactoren.

In zijn boek concludeert Lomborg erg voorzichtig dat deze effecten wijzen op een kleiner maar toch niet verwaarloosbaar effect van CO₂ op het klimaat. Uit zijn tekst blijkt dat hij dit baseert op de veronderstelling dat 'er in principe een zeker broeikas effect van CO₂ zou moeten zijn'. De argumenten die hij zelf aanvoert laten overigens

van de hypothese van wereldwijde opwarming weinig over.

Een belangrijk punt dat vaak over het hoofd wordt gezien is dat de natuurlijke CO₂-productie ongeveer 25 keer zo groot is als de menselijke. Het totaal wordt grotendeels weer opgenomen door planten en oceanen. In de laatste vijftig jaar is de totale opname met 2% toegenomen en deze blijft stijgen. Dat komt vooral door toegenomen plantengroei. Daardoor wordt de door de mens geproduceerde CO₂ nu al voor de helft opgenomen. Als de opname nog eens met enkele procenten zou toenemen, wat goed mogelijk is, zou de huidige menselijke uitstoot volledig worden gecompenseerd, waardoor het extra broeikas effect geheel zou verdwijnen!

De maatschappelijke scenario's die het IPCC hanteert zijn elk gebaseerd op bepaalde combinaties van aannames over bevolkingsgroei, groei van welvaart, energieverbruik, overgang op niet-fossiele brandstoffen, bodemgebruik, ontbossing enzovoort. Voor de projecties van bevolkingsgroei en welvaart wordt gebruik gemaakt van verschillende VN-studies. Opvallend is dat daaruit volgt dat in 2100 de gemiddelde welvaart van de ontwikkelingslanden ongeveer gelijk zal zijn aan de huidige welvaart in de ontwikkelde landen.

Lomborg merkt op dat in de IPCC-scenario's onvoldoende rekening wordt gehouden met economische drijfveren. Door schaarste kunnen fossiele brandstoffen duurder worden, wat efficiencyverhoging bevordert, waardoor het energieverbruik per eenheid product daalt. Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van duurzame energiebronnen, met name windmolens, zonnecellen en kernfusiereactoren, zullen vooral dan gestimuleerd worden als de energiekosten van fossiele brandstoffen behoorlijk stijgen en als bovendien de welvaart stijgt. Deze economische wisselwerkingen zijn vrij ingewikkeld, maar ze zijn niet meegenomen in de scenario's van het IPCC. Doet men dat wel, dan krijgt men andere scenario's, die volgens Lomborg in principe leiden tot minder temperatuurstijging.

Door deze twee grote onzekerheden, de fysische en de maatschappelijke, zijn enigszins betrouwbare uitspraken over toekomstige klimaatverandering eigenlijk niet te doen. Wel wijzen beide groepen van onzekerheden volgens de sceptici in de richting van (veel) minder temperatuurstijging dan door het IPCC wordt verwacht. Dit

wordt door veel vooraanstaande wetenschappers betoogd. De bewering van het IPCC dat zijn uitspraken gebaseerd zijn op een 'vergaande consensus in de wetenschap' is beslist onjuist.

Verder wijst Lomborg erop dat je behalve de kosten ook de opbrengsten van een eventuele klimaatverandering moet taxeren. In de tweede plaats moeten de kosten die men wil maken om klimaatverandering te beperken opwegen tegen de nettokosten die de klimaatverandering met zich zou meebrengen.

Lomborg citeert hierover het IPCC dat stelt dat, indien de gemiddelde temperatuurstijging (wereldwijd) zich zou beperken tot 2°C, de opbrengsten (van de landbouw) voor de gematigde klimaatzone groter zijn dan de kosten, terwijl ze voor de tropische landen ongeveer quitte spelen. Dan zouden er dus geen extra maatregelen nodig zijn.

Wanneer de temperatuurstijging aanmerkelijk meer dan 2°C zou zijn, zouden de ontwikkelingslanden grote uitgaven moeten doen om bij eventuele zeespiegelstijging grote gebieden tegen overstroming te beschermen. Het lijkt logisch dat het Westen, dat het meeste CO₂ produceert, voor de kosten opdraait. Dit is de belangrijkste zin van het Kyoto-protocol. Lomborg noemt hiervoor de volgende cijfers: Het Kyoto-protocol zou voor de westerse landen een kostenpost betekenen van de orde van grootte van \$ 150 à 350 miljard *per jaar* gedurende de gehele 21e eeuw (afhankelijk van de omvang van de handel in emissierechten). Het effect op de dan nog steeds groeiende CO₂-emissie is dan echter nog zo gering, dat de temperatuurstijging in 100 jaar slechts met 0,15° C zou worden beperkt (overigens kleven er aan de handel in emissierechten allerlei bezwaren).³

Lomborg concludeert dan ook dat het niet verantwoord is om nu te besluiten tot het maken van dergelijke kosten. Men kan de prioriteiten beter anders stellen en

bijvoorbeeld in de loop van de komende eeuw de ontwikkelingslanden financieel steunen om zich tegen de gevolgen van klimaatverandering in te dekken. Dat zal zeker veel minder kosten en meer direct effect hebben.

Overigens bestaan er andere ontwikkelingsdoelen die nu beslist een grotere prioriteit hebben en waarbij geen onzekerheden een rol spelen, zoals het bestrijden van de honger en het verbeteren van de drinkwatersituatie in een groot aantal ontwikkelingslanden. Dit geld is dan in elk geval goed besteed!

CONCLUSIE

Het is met de fysieke toestand van de wereld aanzienlijk beter gesteld dan velen denken. Bovendien is er in het algemeen sprake van een opgaande lijn. Dat wil niet zeggen dat er geen ernstige problemen meer bestaan! Het is noodzakelijk om de feitelijke situatie veel kritischer te evalueren dan gebruikelijk is en ons beleid daarop af te stemmen. Dit zal leiden tot andere prioriteitstellingen.

De dreiging van wereldwijde opwarming is veel minder ernstig dan algemeen wordt aangenomen. Het Kyoto-protocol leidt niet tot adequate maatregelen. Het is veel verstandiger geld opzij te leggen om eventuele gevolgen van opwarming op te vangen.

NOTEN

1. B. Lomborg, *The Sceptical Environmentalist*, Cambridge, 2001.
2. A. Gore, *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*, 1992.
3. Zie het artikel van H. Labohm in *Liberaal Reveil*, Jaargang 42, pp.227-228.

Prof.dr.ir. D.Thoenes is emeritus hoogleraar chemische technologie aan de Technische Universiteit Eindhoven.

ECONOMISCHE VRIJHEID IN MONDIAAL PERSPECTIEF

HANS LABOHM

Ondanks het feit dat deregulering nu reeds decennialang een belangrijke plaats op de internationale en nationale economische agenda's inneemt, is de regeldrift maar moeilijk te beteugelen. Er is een seculaire trend waarbij de eisen die aan het bedrijfsleven worden gesteld steeds maar weer verder worden opgeschroefd. Bedrijven dienen niet alleen maar goede producten en diensten tegen betaalbare prijzen te leveren, maar dienen ook in toenemende mate rekening te houden met nieuwe eisen, bijvoorbeeld op het gebied van de kwaliteit, veiligheid, milieu en klimaat, alsmede sociale en ethische normen. En dat alles niet alleen bij de bedrijven zelf, maar ook in toenemende mate bij hun toeleveranciers. Hieraan liggen ongetwijfeld volstrekt legitieme verlangens ten grondslag. Maar het wordt er voor de bedrijven allemaal niet makkelijker op, vooral niet voor middelgrote en kleine ondernemingen. Tegen deze achtergrond komt hernieuwde aandacht voor de betekenis van economische vrijheid welhaast als een verademing.

Een voorbeeld daarvan is het onlangs verschenen rapport *Economic Freedom of the World*. Dit rapport, waaraan 51 liberale wetenschappelijke instituten in de wereld hebben bijgedragen, is de vijfde in een reeks die begon met *Economic Freedom of the World: 1975-1995*. Het biedt een economische vrijheidsindex voor 123 landen in de wereld voor 1999.

De economische vrijheidsindex is het resultaat van een initiatief dat zo'n tien jaar geleden werd genomen. Daarbij waren prominente liberale economen betrokken, zoals Milton Friedman, Gary Becker, Douglass North, Peter Bauer en Assar Lindbeck. Zij wilden een duidelijker beeld krijgen van economische vrijheid op basis van objectieve, meetbare factoren. Dit leidde in de loop der

jaren tot een aantal rapporten, waarbij de methodiek steeds verder werd verbeterd.

De meest recente index, die van nul tot tien (het beste) loopt, bestaat uit een zevental hoofdcomponenten: de omvang van de overheid; de structuur van de economie en het functioneren van markten; monetair beleid en prijsstabiliteit; valutaconvertibiliteit; rechtstaat en -sprak, alsmede effectieve bescherming van eigendomsrechten; de vrijheid van het drijven van handel met het buitenland; en de vrijheid van kapitaal- en financiële markten. Deze hoofdcomponenten zijn elk weer opgebouwd uit subcomponenten.

In het klassement staat Hong Kong met 9,4 op de eerste plaats, op de voet gevolgd door Singapore (9,3) als tweede. Nieuw Zeeland bezet de derde plaats, het Verenigd Koninkrijk de vierde en de Verenigde Staten de vijfde plaats. Australië, Ierland, Zwitserland, Luxemburg en Nederland (met een eervolle 8,4) completeren de top-tien. Duitsland scoort 8, Japan 7,9, en Frankrijk 7,5. Onderaan de lijst bungelen landen als Algerije (2,6) en Myanmar (1,9).

De economische vrijheidsindex is positief gecorreleerd met het inkomen per hoofd, de economische groei en de 'Human Development Index' van de Verenigde Naties. Deze laatste index omvat naast het Bruto Nationaal Product per hoofd van de bevolking ook andere factoren van menselijke ontwikkeling, zoals de levensverwachting bij geboorte, de alfabetiseringsgraad en de onderwijsparticipatie. De economische vrijheidsindex vertoont daarentegen een negatieve correlatie met corruptie- en armoedeindices.

De samenstellers verdienen lof voor hun Sisyphusarbeid. De economische vrijheidsindex is een belangrijk

instrument voor beleidsmakers om nauwkeuriger dan voorheen de sterke en zwakte punten van nationale instituties en beleid te analyseren. De index is ook waardevol voor wetenschappers om hun kennis te vergroten van de factoren die bepalend zijn voor het scheppen van welvaart, economische groei en ontwikkeling. Daarbij kan zij een belangrijke bijdrage leveren aan de bevordering van economische vooruitgang.

Drs. H.H.J. Labohm is als gastonderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' te Den Haag.

James Gwartney, Robert Lawson, Dexter Samida, *Economic Freedom of the World*, verkrijgbaar bij het 'Liberales Institut' van de 'Friedrich Naumann Stiftung', Postfach 900 164, 14437 Potsdam-Babelsberg, Duitsland.

Bestellen via internet:

http://www3.fnst.de/service/pu_liste.phtml